

Башкортостан Республикаһы
Салауат муниципаль районы
Муниципаль бюджет дөйөм белем биреү учреждениеһы
Янғантау ауылының урта дөйөм белем биреү мәктәбе

Каралған: ММБ ултырышында етәксеһе <u>М.М.М.</u> Р. протокол №1 «29» август 2023й.	Килешелгән: Укытыу –тәрбиә урынбаһары <u>З.Ф.К.</u> 3 «30» август 2023й.	«Раслайым» Мәктәп директоры <u>Ф.Ф. Гимранов</u> Приказ № 217 «30 » август 2023й.
--	---	--

« ТУҒАН (БАШКОРТ) ТЕЛЕНДӘ ӘЗӘБИ УКУУ»
ПРЕДМЕТЫ БУЙЫНСА
2023-2024 укуу йылына
2-се класс өсөн
ЭШ ПРОГРАММАҢЫ

Укытыусы:
Кәримова Земфира Фәат кызы

Янғантау, 2023

ЙӨКМӨТКЕҢЕ

АҢЛАТМАЛЫ ЯЗЫУ

«Туған (башкорт) телдә әзәби укыу» укыу предметына дөйөм
характеристика.....

«Туған (башкорт) телендә әзәби укыу» укыу предметының максаты һәм
бурыстары.....

«Туған (башкорт) телендә әзәби укыу» укыу предметының өлгө
программаһының төп йөкмәтке һызығы.....

«Туған (башкорт) телендә әзәби укыу» укыу предметының укыу планындағы
урыны.....

**«ТУҒАН (БАШКОРТ) ТЕЛЕНДӘ ӘЗӘБИ УΚΥУ» УΚΥУ ПРЕДМЕТЫНЫҢ
ЙӨКМӨТКЕҢЕ**

1-се класс

2-се класс

3-сө класс

4-се класс

**«ТУҒАН (БАШКОРТ) ТЕЛЕНДӘ ӘЗӘБИ УΚΥУ» УΚΥУ ПРЕДМЕТЫН
ҮЗЛӘШТЕРЕҮЗЕҢ ПЛАНЛАШТЫРЫЛҒАН ҺӨЗӨМТӨЛӨРЕ.....**

Шәхси һөзөмтәләр.....

Метапредмет һөзөмтәләр.....

Предмет һөзөмтәләре.....

1-се класс

2-се класс

3-сө класс

4-се класс

ТЕМАТИК ПЛАНЛАШТЫРЫУ

1-се класс

2-се класс

3-сө класс

4-се класс

КУШЫМТАЛАР

АҢЛАТМА ЯЗЫУ

Башланғыс дөйөм белем биреүзең 1-4 кластары өсөн «Туған (башкорт) телендә әзәби укыу» укыу предметының өлгө эш программаһы (артабан – Программа) һәр укыу йылына предметтың йөкмәткеһен, укытыузың төп методик стратегияларын, «Туған (башкорт) телендә әзәби укыу» укыу предметы алымдары аша укыусыларзы тәрбиәләү юлдарын билдәләй.

Программаның норматив базаһы:

- Рәсәй Федерацияһының конституцияһы;
- «Рәсәй Федерацияһында мәғариф тураһында» Федераль законы (29.12.2012, №273-ФЗ);
- «Рәсәй халыктары телдәре тураһында» Рәсәй Федерацияһы законы (үзгәреш һәм өстәлмәләр менән) (25.10.1991 №1807-1);
- Башланғыс дөйөм белем биреүзең Федераль дәүләт белем биреү стандарттары (Рәсәй Федерацияһының мәғариф министрлығы тарафынан 31.05.2021 раҫланған, № 286);
- Башланғыс дөйөм белем биреүзең өлгө төп белем биреү программалары (дөйөм белем биреү буйынса федераль укытыу-методик берләшмәһе карары менән раҫланған, протокол № 1/22 18.03.2022);
- Өлгө тәрбиә программалары(дөйөм белем биреү буйынса федераль укытыу-методик берләшмәһе карары менән раҫланған, протокол № 3/22 23.06.2022).

Программа нигезендә федераль дәүләт белем биреү стандарттарының методологияһын тәшкит иткән системалы эшмәкәрлек карашы ята.

Программа Башкортостан Республикаһының һәм Рәсәй Федерацияһының башланғыс дөйөм белем туған (башкорт) телендә алып барылған мәғариф ойошмалары өсөн эшләнде, ул шулай ук «Туған тел һәм туған телдә әзәби укыу» предмет өлкәһен алып барған укытыусыларға методик ярҙам күрһәтеүгә лә йүнәлтелгән.

Программа йөкмәткеһе системалы эшмәкәрлек принцибына ярашлы төзөлгән һәм федераль дәүләт белем биреү стандарттарының «Туған телдә

әзәби укыу» предмет өлкәһенә каралған башланғыс дәйөм белем биреү программаны үзләтереү һөзөмтәләренә ирешеүгә йүнәлтелгән.

Программа башкорт телендә аралашкан һәм үз телен белгән укыусылар өсөн төзөлгән. Дәрәслек һәм эш программаһын төзөүсә авторзәр укыу материалының күләмен һәм йөкмәткән кинәйтә, балаларзы үстәреү һәи тәрбиәләүгә булышлык иткән эш төрзәрен тәкдим итә ала.

Эш программаһын тормошка ашырыуза белем биреү ойошмаһы һәр төрлө белем биреү технологияларын, электрон укытыу сараларын, дистанцион укытыу ресурстарын кулланыу хокуғына әйә. Шулай ук Программаны үзләштерәүзә модуль принцибы ла кулланылырға мөмкин.

Укыусыларзың белемгә ихтыяжын һәм кызыкһыныуларын кәнәғәтләндәреү максатында үзләштерелә торған программа сиктәрәндә мәғариф ойошмаларының локаль акттарында каралған тәртиптә индивидуаль укыу, шул исәптән тизләтелгән укытыу пландары эшләнәү мөмкинлегә лә күз уңында тотола.

Программа йөкмәткәһә дәрәстән тыш эшмәкәрлектә лә тормошка ашырыла ала: предмет азналыктары, экскурсиялар, мәктәп кимәлендәгә тематик саралар, конкурстар һ.б.

«Туған (башкорт) телендә әзәби укыу» укыу предметына дәйөм характеристика

Туған әзәбиәт – тормошто танып-беләүзәң үзенсәлектә ысулы, төп милли-мәзәни киммәт һәм донъя мәзәниәтә күренешә, әхлак һәм традицияларзы һаклау һәм тапшырыу сараһы.

Туған (башкорт) телендә әзәби укыу – башланғыс класс укыусыларын әзерләү системаһында мөһим предметтарзың берәһә, сөнки ул укыусыларзың донъяны позитив һәм тулайым кабул итәүенә, әхлак һәм яуаплы үзән тәрбиәләүгә булышлык итә.

Шулай ук предмет саралары ярзамында укыусыларзың функциональ грамоталылығы формалаша. Туған (башкорт) телендә әзәби укыу курсың

уңышлы үзләштереп, туған тел, рус теле һәм рус телендә әзәби укыу менән предмет-ара бәйләнешен һәм шулай ук «Туған (башкорт) әзәбиәте (5-9-сы кластар)» дисциплинаһы менән бәйләнеште иҫәпкә алып, башланғыс белем биреп, башка предметтарҙы һөҙөмтәле өйрәнеүгә булышлыҡ итә.

Башланғыс белем биреп кимәлендә туған әзәбиәттә өйрәнеү динамик укыуҙың дөйөм укыу күнекмәһен һәм текст, мәғлүмәт менән эшләй белеү һәләтен формалаштыра, шулай укыуһының күҙәтә, сағыштыра, анализлай, эҙләнеү эштәре процесында укыу материалын дөйөмләштерә белеүҙәрендә сағылыш тапкан психик функцияларын (телмәр, фекерләү, хәтер, иғтибар һ.б.) үҫтерә.

«Туған (башкорт) теленән әзәби укыу» курсы нигеҙендә башкорт әзәбиәтенә милли мәҙәниәттәр өсөн берҙәм киммәттәр системаһы коды булып идеяһы ята. Әзәбиәт ул киммәттәрҙе һаҡлау ғына түгел, үҫеп килеүсә быуынға тапшырыу, бала аңында бөгөнгө менән киләсәктә бәйләп тороуһы сара ла булып тора.

Укыу предметы йөкмәткеләненә башкорт теленә тәржемә ителгән Рәсәй һәм сит ил әзәбиәте индерелгән. Улар араһында рус классиктары А.С.Пушкин, Л.Н.Толстой, А.П.Чехов, Н.А.Некрасов һәм билдәле балалар язуһылары В.А.Осеева, В.В.Бианки әсәрҙәре айырым урын алып тора.

Бынан тыш «Туған (башкорт) телендә әзәби укыу» өлгө программаһының материалы укыуһыларҙы донъя фольклоры (украин, татар, дағыстан, рус, һинд, япон, халыҡ әкиәттәре); рус әзәбиәте әсәрҙәре (М.Пришвин, С.Михалков, П.Синявский, В.Маяковский һ.б.); сит ил әзәбиәте әсәрҙәре (Э.Хемингуэй, О.Уайльд, бер туған Гриммдар, Ш.Перро һ.б.) менән таныштырыуға йүнәлтелгән.

Үрҙә һанап үтелгән текстар балаларға граждандыҡ, патриотик, әхлаҡ, хеҙмәт, экологик тәрбиә биреп, маҡсат итеп куя, әзәбиәттә милли һәм донъяуи мәҙәни күренеш итеп күзалларға мөмкинлек бирә.

«Туған (башкорт) телендә әзәби укыу» укыу предметының максаты һәм бурыстары

«Туған (башкорт) телендә әзәби укыу» укыу предметының максаты – башкорт телендә дәрәс, аңлы, йүгерек һәм тасуири укырға өйрәтеү; телмәр эшмәкәрлеген үстәреү; әхлак нормаларын формалаштырыу һәм туған мәзәниәтебезҙың мөһим өлөшө булған әзәбиәткә үзенсәлекле караш тәрбиәләү.

«Туған (башкорт) телендә әзәби укыу» укыу предметының бурыстары:

- әзәби укыу материалы аша танып беләү һәләтлектәрен һәм төрлө текстарҙың йөкмәткеһен һәм үзенсәлектәрен аңлау, баһалау, анализлау;
- тарихи-мәзәни, әхлак, эстетик киммәттәр сығанағы булған әзәбиәткә кызыкһыныу уятыу;
- башкорт әзәбиәте әсәрҙәрен өйрәнәү нигеҙендә туған (башкорт) телендә әзәби-эстетик мөмкинлектәре тураһында беләмдәрен тулыландырыу;
- телмәр эшмәкәрлегендә бөтә төрҙәрен дә үстәреү, укылған әсәрҙәр темаһы буйынса телдән һәм язма фекерҙәр формалаштырыу тәжрибәһе булдырыу.

«Туған (башкорт) телендә әзәби укыу» укыу предметының өлгө программаһының төп йөкмәтке һыҙығы

Программала укыу предметының йөкмәткеһе түбәндәге бүлектәрҙән тора: «Мин укый беләм!» (1-се ласс), «Укы, уйла, фекерлә!» (2-се класс), «Беләм көнө» (3-сө класс), «Мәктәбем – тыуған йортом» (4-се класс). Был бүлектәргә башкорт классиктарының һәм заман яҙыусыларының әсәрҙәре индерелгән.

Балаларҙа граждандыҡ һәм патриот сифаттары тәрбиәләүгә булышлыҡ иткән әсәрҙәргә айырым урын бирелгән. Бындай әсәрҙәр «Күңел матурлығы һәм матур ғәзәттәр иленә сәйәхәт» (1-се класс), «Тыуған ерем, тыуған йортом – күңелем нуры» (2-се класс), «Миндә йортом, миндә илем, миндә халҡым – миндә киләсәгем» (3-сө класс), «Тыуған илендә тарихын бел!» (4-се класс) бүлектәрендә бирелгән. Әсәрҙәрдә йөкмәткеһе Тыуған ил, тыуған ер, тыуған ер байлығы, ата-бабаларыбыҙ мирасы һ.б. төшөнсәләрен аса. Шулай итеп,

Программала әзәби әсәрзәрзе һайлап алыузың төп принцибы текстарзың Тыуған илгә һөйөү һәм уның байлығына һаксыл караш тәрбиәләү йүнәлешле булыуы тора.

Әхлак сифаттарын формалаштыруға ла Программала зур игтибар бирелә. Бындай йүнәлешле текстар «Әзәп төбә – матур ғәзәт» (2-се класс), «Башкарған эштәр һүззәргә карағанда күберәк һөйләй» (3-сө класс), «Дуслыктың кәзерен бел!» (4-се класс) бүлектәрәндә урын алған. Улар балаларзы кешенәң әске донъяһын таний белергә кызыкһындыра, тормош киммәттәре һәм тиҫтерзәре менән аралашыуза мораль-әхлак кағизәләре тураһында уйланырға мәжбүр итә. Әсәрзәр балаларзың йәш үзенсәлектәрәнә тап килерлек, уларзың психологик үзенсәлектәрән иҫәпкә алып һайланған.

Балаларза сәләмәт тормошка карата ыңғай караш формалаштырған һәм хезмәт тәрбиәһән сағылдырған «Әсәйзәр һәм кескәйзәр» (1-се класс), «Байлык, муллык, именлек – ныкыш хезмәт емешә» (2-се класс), «Кешене хезмәт бизәй» (4-се класс) бүлектәрәнә индерелгән әсәрзәр мөһим урын биләй.

Программаға индерелгән әсәр геройзарының күбәһе – кесе йәштәге мәктәп балаларының тиҫтерзәре, улар кабул итеү аша укыусылар үззәре өсөн мотлак булған мәзәни-тарихи төшөнсәләрзе аса, үзләштерә. Шулай ук Программала балалык донъяһын төрлө дәүерзәрзә аскан, уларзың үсеш юлын, характеры сынығыузы һәм әхлак йүнәлештәре формалаштырыузы күрһәткән әсәрзәр индерелгән. Һайлап алынған әсәрзәр балаларға тиҫтерзәре күзлегәнән башкорт әзәбиәтен төрлө тарихи дәүерзәрзә үзләштерергә мөмкинлек бирә. Бынан тыш, Программала хәзерге әзәбиәт әсәрзәрәнә лә ярайһы урын бирелгән, был әсәрзәрзың йөкмәткәһе заман балаларына якын һәм аңлайышлы.

Региондың милли-мәзәни үзенсәлектәрән иҫәпкә алып, укытыусылар якташ языусыларының әсәрзәрән дә индерә ала.

**«Туған (башкорт) телендә әзәби укыу» укыу предметының укыу
планындағы урыны**

Федераль дәүләт белем биреү стандарттарына ярашлы рәүештә «Туған (башкорт) телендә әзәби укыу» укыу предметы «Туған тел һәм туған телдә әзәби укыу» предмет өлкәһенә инә һәм мотлак өйрәнелергә тейеш предмет булып иҫәпләнә.

Системалы курс буларак, туған (башкорт) телдә әзәби укыу 1-се класта, «Әлифба» дәреслегә буйынса «Грамотаға өйрәтеү» курсы тамамланғас, башлана.

Укытыу башкорт телендә алып барылған белем биреү ойошмаларында предметты өйрәнеүгә 1-се класта – 17 сәғәт (азнаға 1 сәғәттән 17 азна), 2-се класта – 34 сәғәт (азнаға 1 сәғәттән 34 азна), 3-сө класта – 34 сәғәт (азнаға 1 сәғәттән 34 азна), 4-се класта 34 сәғәт (азнаға 1 сәғәттән 34 азна) бирелә.

Шулай итеп, дүрт йыл өйрәнеүгә 1-4 –се кластарза дөйөм сәғәттәр һаны 119 сәғәт тәшкил итә.

«ТУҒАН (БАШКОРТ) ТЕЛЕНДӘ ӘЗӘБИ УКЫУ» УКЫУ ПРЕДМЕТЫНЫҢ ЙӨКМӨТКЕҢЕ

1-се класс

1-се бүлек «Мин укый беләм»

Д. Талхина. «Китап» шиғыры. М. Дилмөхәмәтов. «Белгем килә!». Н. Грахов. «Ни өсөн?». Ш. Бабич. «Әй, китап!». Художестволы әсәр. Жанр. Шиғри әсәр. Уның темаһы һәм исеме. Төп фекер. Шиғыр юлдары. Дүрт юллыктар. Китап - белем, мәғлүмәт алыу, укыусының шәхесен үстөрөү сығанағы.

2-се бүлек «Әкиәт укырға яратам»

«Шалкан» рус халык әкиәте (К. Иванов тәржемәһе). Ж.Кейекбаев. «Айыу ниңә койрокһоз» әкиәте. «Башак» украин халык әкиәте (А. Йәғәфәрова тәржемәһе). Л. Толстой. «Тейен менән бүре» әкиәте (Ш.Насиров тәржемәһе).

Әкият әзәби жанр буларак кабул ителә. Уның темасы (исеме). Халык әкиәте төрөн билдәләү (хайуандар тураһында, көнкүреш, тылсымлы). Әсәр геройлары (ыңғай, кире). Улардың кылыктарын баһалау. Әкиәттең төп фекере.

3-сө бүлек «Атай – ғаилә башлығы»

Ф. Сынбулатова. «Атай – ғаилә башлығы» хикәйәһе. Р. Хәйри. «Атай менән һөйләшеү» хикәйәһе. Л. Толстой. «Атай менән улдар» хикәйәһе (Ш.Насиров тәржемәһе). Башкорт халык әкиәте «Кем байыраҡ?»

Хикәйә әзәби жанр буларак бирелә. Текстның йөкмәткеһе. Хикәйәнең мәғәнәүи өлөштәре. Абзац. Абзацтың төп фекере. Әкиәттең исеме. Әсәр йөкмәткеһенең төп фекерен асқан төп һүзәр. Әсәргә иллюстрациялар. Геройлар, улардың кылыктары. Әсәрҙең тәрбиәүи әһәмиәте. Атай – ғаилә башлығы, туйындырыусы. Ғаилә киммәттәренә ихтирам тәрбиәләү.

4-сө бүлек «Әсәйҙәр һәм кескәйҙә»

Л. Толстой. «Иң-иң матуры» (Ш.Насиров тәржемәһе) хикәйәһе. Н. Исәнбәт. «Иң матур һүз» шиғыры. Татар халык әкиәте «Өс кыз». Ф. Ғөбәйзуллина. «Минен әсәйем кем?». В. Осеева. «Улдар» хикәйәһе (тәржемәһе билдәһеҙ). Е. Пермяк. «Ете кат үлсә, бер кат киҫ» әкиәте (М. Игебаева тәржемәһе).

Бүлектең төп темалары - әсәнең үз балаһына һөйөү һәм баланың әсәһенә һөйөү. Әсәр башының мәғәнәһе. Һөйләмдәр, текст мәғәнәһе һалынған текст фрагменты. Әсәр геройлары.

5-сө бүлек «Күңел һәм кылыктар матурлығы иленә сәйәхәт»

Н. Игеҙйәнова. «Бәхәс» хикәйәһе. Р. Ниғмәтуллин. «Тәрбиәһеҙ өйрәк бәпкәһе» әкиәте. Б. Байым. «Аҡ тасмалы кыз» хикәйәһе.

Тыуған яҡ тәбиғәтенең матурлығын, тирә-яҡ мөхит күренештәрен тасуирлаусы, шулай уҡ кешелек мөнәсәбәттәренен, кылыктарының матурлығын һүрәтләүсә хикәйәләр. Кешенең тышкы һәм эске матурлығы. Ақылы, кылығы һәм тышкы киәфәте - кешенең эске һәм тышкы

матурлығы индикаторзары. Тема һәм текстның төп фекере. Әсәрзең авторы һәм геройы. Авторзың геройға мөнәсәбәте. Укыусыларзың геройға мөнәсәбәте.

2-се класс

1-се бүлек «Укы, уйлан, фекер йөрөт!»

Ф. Туғызбаева. «Мин - укыусы» шиғыры. М. Ғәли. «Укы, эшлә, акыл йый». З. Күскилдина «Канатһыз турғай» әкиәте.

Әсәр. Шиғри әсәрзең исеме. Шиғри әсәрзең (рифма, ритм) үзенсәлектәре. Әкиәт, уның сюжет һызаттары. Әкиәт мәғәнәһе. Китап - белем, мәғлүмәт алыу сығанағы.

2-се бүлек «Халык ижады ынйылары»

Бишек йырзары. Б. Искужин. «Әшкәк-бәшкәк» халык уйыны. «Ак тирәк, күк тирәк» халык уйыны. Бармак уйындары. Такмактар.

Фольклорзың бәләкәй жанрзары: бишек йырзары, такмактар, халык уйындары. Бәләкәй фольклор жанрындағы әсәрзәрзең уйы. Әсәрзең сюжет йөкмәткәһе. Халык ижадының тәғәйенләнеше һәм уның тәрбиәүи әһәмиәте

3-сө бүлек «Әкиәт укырға яратам!»

Башкорт халык әкиәте «Төлкө менән әтәс». Дағыстан халык әкиәте «Батыр малай» (А. Йәғәфәрова тәржемәһе). М. Пришвин. «Ак муйынсак» хикәйәһе (тәржемәсәһе билдәһез). С. Михалков. «Һөзөшкөм килә» хикәйәһе (Ш. Биккол тәржемәһе). «Төлкө менән кәзә тәкәһе» рус халык әкиәте (А. Йәғәфәрова тәржемәһе).

Тема һәм әкиәт геройзары. Текстның мәғәнәи өлөштәре. Һәр бүлектен башы, төп өлөшө, азағы, үзенсәлектәре. Мәғәнәүи өлөштәрзең микротемалары. Вакиға урыны, вакыты, тирә-як мөхит.

4-се бүлек «Яраткан шиғырзарым»

Ф. Туғызбаева. «Әсәйем кулдары» шиғыры. А. Игебаев. «Өйрәнгән ул әзергә», «Тыуған як» шиғырзарын тыңларға мөмкин. Д. Талхина. «Йәй» шиғыры. Ф. Туғызбаева. «Балыксы Айуған бабай» хикәйәһе. «Бесәйзең

өйө яна» рус халык әкиәте (А. Йәғәфәрова тәржемәһе). «Һайысқан бутка бишергән» емеше (тәржемәсәһе билдәһез).

Шиғри әсәрҙең (рифма, ритм) үзенсәлектәрен кабатлау. Геройдың портретын, кылыктарын, автордың геройға мөнәсәбәтен һәм уҡыусының геройға мөнәсәбәтен сағылдырған һүҙҙәр, һүзбәйләнештәр.

«Башкорт халык ижады ыңйылары» проект эше.

5-се бүлек «Тәбиғәт – безҙең матурлығыбыҙ һәм байлығыбыҙ»

А. Йәғәфәрова. «Сәнскеле күлдәк» әкиәте. Н. Игезйәнова. «Тирәк» хикәйәһе.

Терәк һүҙҙәр буйынса геройҙарҙы асыҡлау. Өзәби әкиәттәр. Әкиәт төрөн һәм темаһын билдәләү.

6-сы бүлек «Өзәп төбө – матур ғәзәт»

Ф. Исәнғолов. «Флүрәнәң ғәйебе нимәлә?», «Кыҙҙар менән уйнарға яраймы?», «Ғәбиттең сере нимәлә?». С. Якупов. «Кем мактансыҡ?». А. Йәғәфәрова. «Дуҫлыҡ менән шаярмайҙар» хикәйәһе. А. Толстой. «Кандала» хикәйәһе (тәржемәсәһе билдәһез). Ж.Кейекбаев. «Оморзак бабай» хикәйәһе.

Текстың сюжетлы төзөлөшө. Сюжет үсәше (ғәмәлдәрҙең башланыуы, төп әһәмиәтле эштәрҙе башкарыу, вакиғалардың тамамланыуы; вакиғалардың ваҡыты һәм урыны). Төп һүҙҙәр төп йөкмәткене сағылдыра. Тексты кайтанан һөйләү планы. Кыскаса һөйләү. Ролдәр буйынса уҡыу өсөн фрагмент. Ролдәр буйынса уҡыу өсөн тасуирлау саралары (темп, интонация). Әсәрҙең тәрбиәүи һәм үстөрөүсә әһәмиәте.

7-се бүлек «Тыуған йортон, тыуған ерем – күңел нурым»

Ғ.Ғәлиева. «Мин йәшәйем Уралда» шиғыры. Р. Янбулатова. «Баш кала шундай матур» шиғыры. З. Күскилдина. «Өй туйы» хикәйәһе. А. Вәхитова. «Алмағастар ултыртабыҙ» хикәйәһе. В. Исхаков. «Үгәй инә үләнә», «Бәпембә» шиғырҙары. Синявский П. «Йәшел аптека» шиғыры

(тәржемәсеге билдәһез).

Сюжеттың айырмалығы һәм окшашлыгы, әсәрзәрзең тематикаһы. Әсәрзәрзең икенсе дәрәжәләге персонаждары. Геройзың портреты. Геройзың кылыктарын баһалау. Авторзың, укыусының һәм укытыусының әсәр геройына мөнәсәбәте. Әсәрзәрзең тасуирлау теле – тасуирлама. Милли үзенсәлектә һүрәтләүзәр.

8-се бүлек «Байлык, муллык, именлек – ныкыш хезмәт емеше»

Н. Игезйәнова. «Янғын» хикәйәһе. Р. Ниғмәтуллин. «Рәхмәттәр биргән рәхәт» шиғыры. Г. Якупова. «Ярғанат» хикәйәһе. (Г. Ситдикова). «Сер» хикәйәһе.

Әсәрзәрзең мәғәнәүи өлөштәрәнен сәбәп-тикшереү бәйләнеше. Һәр мәғәнә өлөшөнөн терәк, төп һүзәрә һәм һүрәттәрә. Һәр мәғәнә өлөшөнөн темаһы. Тексттың кыскаса йөкмәткә планы. Тексттың кыскаса йөкмәткәһе. Языусылар кешенен тормошонда (уңышында) хезмәттен әһәмиәте тураһында.

«Башкорт языусылары тыуған як хақында» проект эше.

3-сө класс

1-се бүлек «Белем көнө»

С. Әлибаев. «Без өсөнсөгә күстек» шиғыры. М. Кәрим. «Укытыусыма» шиғыры.

Шиғри әсәрзәрзең (ритм, рифма, рифм төрзәрә) үзенсәлектәрән кабатлау. Шиғырзар тематикаһы. Төп фекер (кабатлау).

Китап - белем, мәғлүмәт алыу сығанағы.

Каникулдар тураһында кыскаса хикәйәләү монологик фекерзәр формаһындағы тәһсәраттары. Белем алыуға кызыкһыныу. Шәхси мәғәнәһе.

2-се бүлек «Көз қояшы йөзә зәңгәр күктә»

М. Кәрим. «Көз» шиғыры. Р. Бикбаев. «Көз» шиғыры. А. Игебаев. «Сентябрь» шиғыры. Ж.Кейекбаев. «Һунарсы мажаралары» хикәйәһе. Д.

Талхина. «Дустар көз каршылай» хикәйәһе. Кинйәбулатова. «Көз еткәс» шиғыры. А. Игебаев. «Ишетәм» шиғырын. М. Ғәлиев. «Коштарзың йыйылышы» әкиәте.

Әсәр сюжетының уйы. Хикәйәләрҙең сюжет һыҙаттары. Авторлыҡ позицияһы. Гәзит укыусының карашы. Һүрәтләү саралары: сағыштырыу, көүҙәләндерү. Тәбиғәткә һаксыл караш тәрбиәләү.

3-сө бүлек «Башкарған эштәр һүҙҙәргә карағанда күберәк һөйләй»

Р. Ханнанов. «Тартай теленән таба», «Кешегә сокор казһаң, үзең төшөрһөң» хикәйәләре. К. Даян. «Өзөлгән сәскәләр» хикәйәһе. Р. Солтангәрәев. «Кем алданды?» Н. Игеҙйәнова. «Актырнак» хикәйәһе.

Әсәрҙең идея-тематик йөкмәткеһе. Авторлыҡ позицияһы (кабатлау). Геройҙарҙың кылыктарын анализлау. Балала киммәт ориентирҙары формалаштырыу.

4-сө бүлек «Рус әҙәбиәте»

М. Пришвин. «Балалар һәм өйрәктәр» хикәйәһе (тәржемәсәһе билдәһез). Н. Некрасов. «Мазай бабай менән куяндар» хикәйәһе (Ғ. Әмири тәржемәһе). А. Пушкин. «Салтан батша хаҡында әкиәт» (өзөк) (Ю. Гәрәй тәржемәһе). В. Маяковский. «Кем булырға?» (тәржемәсәһе билдәһез).

«Балалар һәм өйрәктәр», «Мазай бабай менән куяндар» әсәрҙәренең дөйөм тематикаһы. Тереклеккә һаксыл мөнәсәбәт. Шиғыр-монолог. Геройҙың һөнәрҙәр тураһында шиғыр фекерҙәре. Әҙәби әкиәт. Шиғырҙарҙағы әкиәт. Шиғырҙарҙағы әкиәттәр рифмаһының үзенсәлектәре.

«Бөтә һөнәрҙәр ҙә мөһим» (һорау: ниндәй һөнәр һайларға?) проект эше.

5-сө бүлек «Тәңкә-тәңкә карҙар яуа...»

Н. Нәжми. «Кыш» шиғыры. Ш. Бабич. «Кышкы юлда» шиғыры. М. Садикова. «Һунарға барғанда» хикәйәһе. Р. Хәйри. «Йәйәүле буран» шиғыры. Ш. Биккол. «Урман ситендә» хикәйәһе. Г. Шафикова. «Кыш ниңә кырыс холокло?»

Һынлы-һүрәтләү тел сараларының кабатланыуы: сағыштырыу, тасуирлау, Һынландырыу. Пейзаж. Автордың һүзәрән файзаланып геройзарзы тасуирлау. «Башкортостанда кыш» темаһына диалог, балалардың кышкы уйындары, кышкы байрамдар. Тәбиғәтте һүрәтләү, коштардың һәм хайуандардың кышкы тормошо. Башкорт халкының боронғо кәсебе - һунар тураһында мәғлүмәт. Әсәрҙе, геройзарзы авторзар һәм укыусы күзлегенән анализлау.

6-сы бүлек «Йортом, илем, халкым, киләсәгем»

Н. Нәжми. «Ватан» шиғыры. Р. Хәйри. «Бәхәс» хикәйәһе. Ғ. Хөсәйенов. «Тыуған ил кайзан башлана?». «Ай, Уралым, Уралым!» кобайыры. Ғ. Хөсәйенов. «Башкортостан» хикәйәһе. К. Даян. «Тыуған ерем минең» шиғыры. Р. Ниғмәти. «Ватан...». Ү.Сирбаев. «Самат олатай кайындары», «Ололар һүзе - акыл» хикәйәләре. Башкорт халыҡ йыры «Урал». Р. Бикбаев. «Өфө - баш кала» шиғыры. Б. Рафиков. «Курай» хикәйәһе.

Башкорт халыҡ ижады. Кобайыр. Башкорт халыҡ йырҙарының тарихы, уларҙы башкарыусылары, танылған курайсылар. Башкорт халкының тарихына, билдәле шәхестәргә, башкорт халыҡ йырҙары тарихына, башкорт халыҡ йырҙарын башкарыусыларға һәм билдәле курайсыларға ғорурлыҡ, хөрмәт, кызыкһыныу тәрбиәләү.

7-се бүлек «Донъя халыктары әҙәбиәте»

Э. Хемингуэй. «Карт менән диңгез» (Ғ.Ғиззәтуллина тәржемәһе) повесы (өзөк). О. Уайльд. «Йондоз-малай» әкиәте (Г. Ситдикова тәржемәһе). Гримм кәрзәштәр. «Бремен музыканттары» әкиәте (А. Йәғәфәрова тәржемәһе). «Сыскан балаһы Пик-Пик» һинд әкиәте (З. Буракаева тәржемәһе).

Донъя халыктары әкиәттәренән үзенсәлектәре (башкорт халыҡ әкиәттәре менән сағыштырғанда). «Сыскан балаһы Пик-Пик» - бер кемдән дә ярҙамһыз тормоштоң акылына өйрәнгән кыйыу һәм аңлы сыскан

тураһында әкиәт. Фекер алышыу өсөн төшөнсәләр: кыйыулык, тәүәккәллек, ныкышмалылык, тапкырлык, берзәмлек. «Бремен музыканттары» - Бремен калаһына юлланырға һәм урам музыканттары булырға карар иткән йорт хайуандары тураһында әкиәт. «Йондоз малай» һәр кемгә изгелек менән карарға өйрәтә. Башкаларға карата ихтирам, туғандарға һөйөү тойғоһо тәрбиәләү.

Повесть. «Карт һәм диңгез» повесының мәғәнәһе. Максатка ынтылышлылык сифатын тәрбиәләү.

«Һүрәттәрҙә әкиәт геройҙары» проекты. Укытыусы ярҙамында укыусылар төп геройҙары кем, улар ниндәй кешелек сифаттарына эйә икәннен билдәләйҙәр

4-се класс

1-се бүлек «Мәктәбем - тыуған йортом»

Ф. Рәхимғолова. «Белем байрамы» шиғыры. С. Әлибаев. «Кояшлы ҡитап» шиғыры. Ф. Ғөбәйзуллина. «Мәктәбемә» шиғыры. З. Бишшева «Кояш нимә ти?»

Шиғыр-монолог, шиғыр-мөрәжғәт, шиғыр-диалог. Әсәр тематикаһы, идеяһы. Шиғри әсәрҙең уйы. Лирик герой. Лирик геройҙың кәйефе, кисерештәре һәм уйҙары. Укытыусыға ихтирам, мәктәпкә рәхмәтле булыу. Укыу эшмәкәрлегенә мотивация. Шәхси мәғәнәһе.

2-се бүлек «Душлыҡтың кәҙерен бел!»

М. Ғафури. «Кыр казы» хикәйәһе. Д. Бүләков. «Яңы душ». Г. Юнысова. «Әсәйем һүзҙәре». Р. Ғабдрахманов. «Ысын душлыҡ». Р. Байбулатов. «Күгәрсендәр утрауы». Ю. Ильясова. «Сәтләүек-ҡыҙ» әкиәте.

Башҡорт халыҡ яҙыусыһы М. Ғафури. Уның ижад юлы (кыскаса мәғлүмәт).

Душлыҡ хақында хикәйәләр. Хикәйәләге вакифаларҙың ваҡыты һәм урыны. Исем, мәғәнәүи өлөштәре, әсәрҙең идеяһы (ҡабатланыу). Авторҙың, укыусының, укытыусының әсәр геройына мөнәсәбәте.

Вакиғаларзы, геройзарзың кылыктарын тикшерерү һәм баһалау. Герой портретын һүрәтләү. Әсәрзең тәрбиәүи әһәмиәте.

3-сө бүлек «Кешене хезмәт бизәй»

Р. Ғабдрахманов. «Имән шары» хикәйәһе. Р. Ғабдрахманов. «Капитан». М. Әхмәтшин. «Кәрәзле бал». Р. Байбулатов. «Сәскәләр мажараһы» хикәйәһе.

Әсәр авторы. Уның әсәренең үзенсәлектәре. Хикәйә темаһы һәм сюжеты, геройзар (шәхестәр), уларзың кылыктары (кабатланыу). Художестволы тасуирлау саралары: синонимдар, антонимдар, эпитеттар, метафоралар; уларзың әһәмиәтен аңлау. Кеше тормошонда хезмәттең әһәмиәте.

«Мәктәбем - тыуған йортом» проект эше.

4-се бүлек «Ышаныслы, көслө һәм уңышлы кеше булыу еңелме?»

Н. Ғәйетбаев. «Акбулат батыр» әкиәте. М. Әхмәтшин. «Бер урам малайзары» хикәйәһе. И. Тимерханов. «Шишмә» шиғыры. С. Латипов. «Еләк ерзә бишә» хикәйәһе. Л. Якшыбаева. «Актырнак».

Художество жанрзары үзенсәлектәре (хикәйә, әкиәт). Тематика (идея), төп фекер, сюжет структураһы. Телдең тасуирлау сараларының үзенсәлегә, сюжеттар төзөү һ.б. Геройзарзың темалары, идеялары, кылыктары окшаш. Авторзар һөйләүзәрендә, халык, автор әкиәттәрендә изгелек һәм яуызлык темаһы. Геройзарзың кылыктары әхлак күзлегенән сығып башкарыла. Языусыларзың кешенең шәхси сифаттарын үстөрерү тураһында әсәрзәре.

5-се бүлек «Тыуған ерем минең!»

А. Игебаев. «Кәзерле тыуған ерем!» шиғыры, «Урал» поэмаһы (өзөк). Я. Хамматов. «Салауат» романыны (өзөк). Ф. Исәнғолов. «Басыузағы күл» хикәйәһе. А. Игебаев. «Урал кояшы», «Тыуған ерем минең».

Тыуған як тураһында шиғырзар. Тәбиғәт киңлектәрен, тыуған яктың эшһөйәр, рухи яктан көслө халыктарын данлау. Поэма (шиғриәт), хикәйә художество жанрзары. Текст төзөлөшөнөң үзенсәлектәре. Әсәрзәр идеяһының төрлөлөгө. Художество жанрзарының идея тәрәнлегә, уй-ниәттәре.

6-сы бүлек «Тыуған илендең тарихын бел!»

М. Кәрим. «Беззең өйзөң йәме» (өзөк), «Билдәһез һалдат» повестары. Ф. Акбулатова. «Атай икмәгә» хикәйәһе. Ф. Туғызбаева. «Икмәк» шиғыры.

Художество жанрзарының күп төрлөлөгө (хикәйә, шиғыр, повесть). Проза һәм шиғри телмәр. Повесть йөкмәткәһенәң художество һәм структура үзенсәлектәре. Повестың мәғәнәлә өлөштәре. Ошо художество жанрындағы вакиғалар урыны һәм вақыты.

7-се бүлек «Рус һәм сит ил языусыларының әсәрзәре»

А. Пушкин. «Балыксы һәм балык тураһында әкиәт» (А. Йәғәфәрова тәржемәһе). А. Чехов. «Акмаңлай» хикәйәһе (тәржемәһе билдәһез). Бианки В. «Кәкүк балаһы» (тәржемәһе билдәһез). С. Михалков. «Китап һөйөүсә». Ш. Перро. «Кызыл калпак» әкиәте (А. Йәғәфәрова тәржемәһе). Гримм кәрзәштәр. «Акыллы көтөүсә» әкиәте (тәржемәһе билдәһез). «Йәшлек шишмәһе» япон әкиәте (тәржемәһе билдәһез). Ә Ванг. «Аккош» хикәйәһе (тәржемәһе билдәһез).

Рус классиктарының һәм донъя әзәбиәтенәң әсәрзәре. Авторзар әсәрзәренәң сюжет үзенсәлектәре. Әсәрзәр идеяларының берзәмлегә - изгелек яуызлыкты еңә. Сағыштырыузарзың, кәүзәләндереүзең, метафорзарзың милли үзенсәлегә; уларзың нәфис һүззәгә әһәмиәте.

Әсәр геройы: уның портреты, телмәре, кылыктары, уй-фәкерзәре. Әсәрзең композицион үзенсәлектәре.

Телмәр һәм укыу эшмәкәрлегә төрзәре

Аңлау (тыңлау)

Милли-мәзәни киммәттәрзе, туған (башкорт) телмәр байлығын сағылдырған художестволы әсәрзәрзе ишетеүгә кабул итеү һәм аңлау; ишетеүгә кабул ителгән текст буйынса һораузарға яуап биреү һәм уның йөкмәткеһе буйынса һораузар бирә белеү.

Укыу

Кыскырып укыу. Әкрәнләп ижекләп укыузан әстән генә төплә итеп укыуға күсеү (укыу тизлегә текст аңларға мөмкинлек биргән индивидуаль укыу темпына тап килә). Орфоэпик нормаларзы укыганда һакау. Текстарзың төрө һәм тибы буйынса төрлө мәғәнәүи үзенсәлектәрән интонациялау ярҙамында еткерәү.

Укыу төрҙәрәненң үзенсәлектәре.

Мәғлүмәт текстарын укыу: әсәрзәргә, бүлектә тарихи-мәзәни комментарий

Һөйләү (һөйләү мәзәниәте)

Диалогик һәм монологик телмәр. Укылған текстарзы коллектив фекер алышыуға катнашыу, текстка таянып, үз фекерендә иҫбатлау; башкорт нәфис әҙәбиәтененң үзенсәлеген сағылдырыуы фекерзәр. Һүзлек запасын тулыландырыу. Ишеткән йәки укылған текст а төп һүззәргә, текстка иллюстрациялар (текст а ентәклә, кыска, һайлап һөйләү).

Укыу шарттарында башкорт телмәр этикет а нигезендә яткан этикет формаларын һәм этикет аралашыу принциптарының тоторокло формулаларын һаклау.

Укыусыларзың һайлауы буйынса шиғри әсәрзәрзе яттан һөйләү (яттан һөйләү).

Языу (язма телмәр мәзәниәте)

Өйрәнелгән әсәрзәр проблемаһы буйынса зур булмаған язма фекерзәр языу.

Библиографик мәзәниәт. Тикшереләсәк проблема буйынса китаптар һайлау. Башкорт мәзәниәте тураһында мәғлүмәт тупланған йәш

үзенсәлектәренә ярашлы һүзлектәр һәм энциклопедиялар, Интернет селтәре материалдарын кулланыу.

Балаларҙың уҡыу даирәһе

Башкорт ауыз-тел ижады әсәрҙәре. Башкорт халкының традицияларын һәм киммәттәрен аңлау сығанағы булыу яғынан фольклор.

Тыуған халкыбыҙдың милли-мәҙәни киммәттәре һәм традициялары, уны донъяға танытыу үзенсәлектәрен сағылдырыусы башкорт әҙәбиәте классиктары әсәрҙәре – XX бб. һәм хәҙерге заман әҙәбиәте.

Балалар уҡыуының төп темалары: бала сәк, характердың барлыкка килеүе, Тыуған ил, башкорт халкының күренекле вәкилдәре (тәүге языусылар, шағирҙар, рәссамдар, полководецтар), башкорт мәҙәниәте өсөн мөһим байрамдар, балалардың фантазиялары һәм хыялдары хақында художестволы әсәрҙәр.

Милли аң өсөн мөһим булған һәм байтаҡ дәүерҙәр дауамында мәҙәни киңлектә һаҡланған әхлаки-этик киммәттәргә һәм идеалдарҙы сағылдырған (Ватанға һөйөү, иман, ғәҙеллек, намыс, шәфҡәтлелек һ.б.) художестволы әсәрҙәрҙең тексын уҡыу; башкорт милләтенә хас һыпаттар (изгелек, эскерһезлек, сабырлыҡ, намыссылыҡ, кыйыулыҡ һ.б.); башкорт милли традициялары (берҙәмлек, бер-береңә ярҙам итеү, асыҡлыҡ, кунаҡсыллыҡ), ғайлә киммәттәре (татыулыҡ, мөхәббәт, бер-береңде аңлау, хәстәрлек, сабырлыҡ, ата-әсәне хөрмәт итеү). Ғайлә мәҙәниәтен, балалыҡ донъяһын сағылдырған башкорт әҙәбиәтен уҡыу (олоғайыу, тирә-яҡ, ололар һәм тиҫтерҙәр менән мөнәсәбәттәргәң үзенсәлектәре; үҙеңде башкорт халыҡ йолаларын дауам итеүсә буларак аңлау). Геройҙардың кылыктарына эмоциональ-әхлаки баһалау.

Башкорт әҙәбиәте үзенсәлектәрен аңлау: геройдың эске донъяһын, уның кисерештәрен асыу; әхлаки проблемаларға мөрәжғәт итеү. Башкорт халкының тәбиғәт донъяһы тураһында шиғри күзаллауҙары, был

күзаллаузарзың фольклорза сағылышы һәм уларзың шиғриәттә һәм прозала үсеше. Тирә-як мөхит торошон кешенең хис-тойғолары һәм кәйефе менән сағыштырыу.

Әзәбиәттә өйрәнәү пропедевтикаһы (практик үзләштерәү)

Өйрәнелгән әсәрзәрзең жанр төрлөлөгө: бәләкәй һәм зур фольклор формалары; әзәби әкиәт; хикәйә, шиғыр, повестан өзөктәр. Проза һәм шиғри телмәр; художестволы фекерләү; сюжет; тема; әсәр геройы; портрет; пейзаж; ритм; рифма. Сағыштырыузарзың, кәүзәләндерәүзең, метафорзарзың милли үзенсәлеге; уларзың нәфис һүззәге әһәмиәте.

Укыусыларзың ижади эшмәкәрлегә (өйрәнелгән әзәби әсәрзәр нигезендә)

Укыусыларзың ижади эшмәкәрлегендә әзәби әсәрзә интерпретациялау: ролдәр буйынса укыу, инсценировка яһау; коммуникатив бурысты иҫәпкә алып, художестволы әсәр нигезендә үззәренәң телдән һәм язма тексын булдырыу (төрлө адресаттар өсөн); әсәргә иллюстрациялар серияһына (рәссамдарзың һүрәттәренәң репродукцияларына таянып).

**«ТУҒАН (БАШКОРТ) ТЕЛЕНДӘ ӘЗӘБИ УКЫУ» УКЫУ
ПРЕДМЕТЫН ҮЗЛӘШТЕРЕҮЗЕҢ ПЛАНЛАШТЫРЫЛҒАН
ҺӨЗӨМТӨЛӨРЕ**

«Туған тел һәм туған телдә әзәби укыу» предмет өлкәһенә караған «Туған (башкорт) телендә әзәби укыу» предметын өйрәнеү һөзөмтәләре башланғыс белем биреү буйынса Федераль дәүләт белем биреү стандарттарында бирелгән башланғыс дөйөм белем биреү мәғариф программаһын үзләштереү һөзөмтәләренә куйылған талаптарға тап килә.

Шәхси һөзөмтәләр

1-4 кластарза «Туған (башкорт) телдә әзәби укыу» предметын өйрәнеү һөзөмтәһендә укыусыла түбәндәге шәхси һөзөмтәләр формалаштырыла:

гражданлык-патриотик тәрбиә биреү:

- Ватанға - Рәсәйгә киммәтле мөнәсәбәт булдырыу;
- үзеңдең этно-мәзәни һәм Рәсәй гражданлык берҙәмлеген аңлау;
- илебезҙең һәм тыуған төбәгебезҙең үткәненә, хәзергеһенә һәм киләсәгенә катнашлык;
- үзеңдең һәм башка халыктарға ихтирам;
- кеше тураһында, уның хокуктары һәм яуаплылығы, хөрмәте һәм кешелек дәрәжәһе, тәртиптең әхлаки-этик нормалары һәм шәхес-ара мөнәсәбәттәр кағизәләре тураһында тәүге төшөнсәләр;

рухи-әхлаки тәрбиә биреү:

- һәр кешенең индивидуаллеген таныу;
- кайғы менән уртаклашыу, хөрмәт итеү һәм изгелек кылыу;
- башка кешеләргә физик һәм әхлаки зыян килтереүгә йүнәлтелгән төрлө тәртип формаларын кабул итмәү;

эстетик тәрбиә биреү:

- сәнғәттең төрлө төрҙәренә, үзебезҙең һәм башка халыктарҙың йолаларына һәм ижадына ихтирамлы мөнәсәбәт һәм кызыкһыныу;

- төрлө художестволы эшмәкәрлек төрҙәрендә үз-үҙеңдә күрһәтсүгә ынтылыу;

физик тәрбиә биреү, һаулык һәм эмоциональ именлек мәҙәниәтен булдырыу:

- тирә-як мөхиттә сәләмәт һәм хәүефһез (үззәре һәм башка кешеләр өсөн) йәшәү рәүешә (шул иҫәптән мәғлүмәти) кағизәләрен үтәү;

- физик һәм психик һаулыкка һаксыл мөнәсәбәт;

хезмәт тәрбиәһе биреү:

- кеше һәм йәмғиәт тормошонда хезмәт киммәттәрен аңлау, яуаплы кулланыу һәм хезмәт һөҙөмтәләренә һаксыл мөнәсәбәт, төрлө хезмәт эшмәкәрлегә төрҙәрендә катнашыу күнекмәләре, төрлө һөнәрҙәргә кызыкһыныу;

экологик тәрбиә биреү:

- тәбиғәткә һаксыл караш;

- уға зыян килтерсүзә кабул итмәү;

ғилми танып белеү киммәттәре:

- донъяның фәнни картинаһы тураһында тәүге төшөңсәләр;

- танып белеү кызыкһыныуҙары, әүземлегә, инициативалылығы, кызыкһыныуһанлығы һәм үзаллылығы.

Метапредмет һөҙөмтәләре

1-4 кластарҙа «Туған (башкорт) телдә әзәби укыу» укыу предметын өйрәнсү һөҙөмтәһендә укыусы универсаль белем бирсү сараларына әйә була:

төп логик ғәмәлдәр:

- төрлө текстарҙы сағыштырырға, текстарҙы сағыштырыу нигеҙҙәрен билдәләргә, текстарҙың аналогтарын билдәләргә;

- өлөштәрҙән бөтөндө йыйыу (бирелгән үзенсәлектәре буйынса текстар);

- текстарзы классификациялау өсөн мөһим билдәне билдэләргә, тәкдим ителгән текстарзы классификацияларға;
- текст материалында укытыусы тәкдим иткән күзәтеү алгоритмы нигезендә законлылыктарзы һәм каппа-каршылыктарзы табыу;
- тәкдим ителгән алгоритмға нигезләнеп укыу һәм практик бурысты хәл итеү өсөн мәғлүмәттең етешмәүен асыктарға;
- тексты анализлағанда сәбәп-тикшереү бәйләнештәрен билдэләргә, һығымта яһарға;

өп тикшеренеү ғәмәлдәре:

- укытыусы ярзамында максат билдэләргә;
- бурысты хәл итеүең бер нисә вариантын сағыштырып, иң кулайын һайлап алырға (тәкдим ителгән критерийҙар нигезендә);
- тәкдим ителгән планға ярашлы проект эшен башкарырға;
- текст анализы һөҙөмтәләре нигезендә һығымталар төзөргә һәм уларзы дәлилдәр менән нығытырға (классификациялау, сағыштырыу, тикшереүҙәр);

Окшаш йәки окшаш хәлдәрҙә процестарзың, вакиғаларзың үсәшеү ихтималлығын һәм уларзың эземтәләрен күзалларға;

мәғлүмәт менән эшләү:

- мәғлүмәт алыу сығанағын һайлау: һүзлек, белешмә;
- күрһәтелгән алгоритмға ярашлы, мәғлүмәтте тәкдим ителгән сығанакта (һүзлектә, белешмәлә) табырға;
- дөрөс һәм дөрөс булмаған мәғлүмәтте үзаллы йәки укытыусы тәкдим иткән тикшереү ысулы нигезендә асыктарға (һүзлектәр, белешмәләр ярзамында);
- Интернет селтәрендә мәғлүмәт эзләгәндә өлкәндәр (укытыусылар, ата-әсәләр/законлы вәкилдәр) ярзамында мәғлүмәт хәүефһезлеге кағизәләрен үтәргә;

- укыу бурысына ярашлы текст, видео, график, тауыш, мәғлүмәтте анализларға һәм булдырырға;

- таблица, схема рәүешендә теркәлгән мәғлүмәтте аңларға, текстар менән эш һөзөмтәләре буйынса схемаларзы, таблицаларзы үзаллы булдырырға кәрәк.

1-4-се кластарза «Туған (башкорт) телдә әзәби укыу» укыу предметын өйрәнәү һөзөмтәһендә укыусы универсаль укыу-коммуникатив ғәмәлдәргә эйә була:

аралашыу:

- фекерзәрзе кабул итергә һәм формалаштырырға, хис-тойғоларзы таныш булған мөхиттә аралашыу максаттарына һәм шарттарына ярашлы белдерергә;

- әңгәмәсегә ихтирамлы мөнәсәбәт күрһәтергә, диалог һәм дискуссия алып барыу кағизәләрен үтәргә;

- төрлө фекерзәр барлығын танырға;

- үз фекереңдә әзәплә һәм нигезлә әйтергә;

- куйылған бурыска ярашлы телмәр әйтеү төзөргә;

- телдән һәм язма текстар (һүрәтләү, фекерләү, хикәйәләү) язырға;

- зур булмаған асык сығыштар әзерләргә;

Сығыштың тексына һүрәттәрзе (һүрәттәрзе, фотоларзы, плакаттарзы) һайларға;

берлектәге эшмәкәрлек:

- планлаштырыузың тәкдим ителгән форматы, аралык азымдарын һәм вакыттарын бүлеү нигезендә стандарт (типлы) хәлдә қысқа вакытлы һәм озайлы сроклы максаттар (шәхси) төзөргә;

- уртақ эшмәкәрлектен максатын кабул итергә, уға ирешәү буйынса күмәкләп эш алып барырға: ролдәрзе бүлергә, һөйләшәп килешергә, процесты һәм уртақ эштең һөзөмтәһен тикшерергә;

- етәкселек итергә, йөкләмәләр үтәргә, буйһонорға әзер булырға;

- эштең үз өлөшөн яуаплы башкарырға;
- дөйөм һөзөмтәгә индергән өлөшөгөззө баһаларға;
- тәкдим ителгән өлгөлөргә таянып, берлектәге проект эштәрен башкарырға.

1-4-се кластарза «Туған (башкорт) телдә әзәби укыу» укыу предметын өйрәнеү һөзөмтәһендә укыусы универсаль **укыу-көйләү** эшенә әйә була:

Үз-үзен ойштороу:

- һөзөмтә алыу өсөн укыу бурысын хәл итеү буйынса эште планлаштырырға;
- һайланған эштәрзең эзмә-әзлелеген билдәләү;

Үз аллы контроль:

- эшмәкәрлектең уңышһыз булуы сәбәптәрен асықларға;
- телмәр һәм орфография хаталарын еңеп сығыу өсөн укыу ғәмәлдәренә төзәтмәләр индерергә;
- алынған һөзөмтәне тексты анализлау буйынса куйылған укыу бурысы менән тура килтерергә;
- текст менән эшләгәндә ебәрелгән хаталарзы табырға һәм төзәтергә.

Предмет һөзөмтәләре

1-4 кластарза «Туған (башкорт) телдә әзәби укыу» укыу предметын өйрәнеүзәр түбәндәгеләр менән тәьмин итә:

- Рәсәй Федерацияһының берзәм мәзәни киңлегендә, Рәсәй Федерацияһы халықтары әзәбиәттәре араһында башкорт әзәбиәтенәң урынын һәм ролен тарихи-мәзәни, әхлаки, эстетик киммәттәрзе һаклауза һәм быуындан быуынға тапшырыуза аңлау;
- төрлө халықтар әзәбиәтенәң үз-ара йоғонтоһо, бер-береһен байытыуы, айырыуса мәзәни, әхлаки-әтик һәм эстетик киңлек булдырыуза

башкорт халкы фольклорының һәм художестволы әзәбиәтенең роле тураһында тәүге төшөнсәләр;

- мәғәнәле укыуы үзләштерәү, әзәбиәт теорияһының ябай төшөнсәләренең мәғәнәһен һәм мәғәнәһен аңлау (кыскарып укыу, үзәң һаһында укыу, художество һәм фольклор әсәрзәре жанрзәры, укыған әзәби әсәрзәре аһализлау, башкорт теленең һынлы һәм тасуирлау саралары);

- текста бирелгән мәғлүмәттә кабул итеүгә ылыһтырыу, укыуыларзың әстетик зауығын һәм кызыкһыныуын формалаштырыу (танышыу, өйрәнәү, һайланма, әзләнәү), текст менән әшләү (текста һораузар, текст планы), ролдәр буйынса укыу, ижади әштәр башкарыу.

Кластар буйынса предмет һөзөмтәләре

1-се класс

Укыуы түбәндәгеләрзә өйрәнә:

- кыскарып, йүгереп, аңлы рәүештә (сәғәтенә 25-30 һүз) укырға;
- художестволы әсәрзәрең зур булмаған текстарын ишетәүгә кабул итергә;
- художестволы текстарзы интерпретациялаузың элементар алымдары менән кулланыу;
- үзегез һайлаған шиғри әсәрзә (5-6 шиғырзы йәки шиғри әсәрзән өзөктә) яттан һөйләү;
- художестволы әсәрзәң һимә икәнлеген аңларға;
- художество текстарының жанр айырмалыһтарын күрһәтергә (элементар кимәл);
- әсәрзәң төп фекерен аңлау;
- әзәбиәт теорияһының ябай төшөнсәләренең мәғәнәһен һәм мәғәнәһен билдәләргә: жанр, шиғри әсәр, юл, дүртенселәр, тема, әкиәт, һалык әкиәттәренең төрзәре, һикәйә, герой (ыңғай, кире), әсәр авторы;
- әсәрзәң исемен уның йөкмәткәһе, төп фекере менән сағыштырырға;
- текстарға иллюстрацияларзы аһализларға;

- хикәйәнең мәғәнә өлөштөрөн айырып күрһәтергә, абзацтарға бүлеүгә аңларға;
- әсәр йөкмәткеһенең төп фекерен асқан төп һүзәрҙе күрергә;
- әсәргә һүрәттәргә комментарий бирергә.

2-се класс

Укыусы түбәндәгеләрҙе өйрәнә:

- тексттың йөкмәткеһен тыңларға һәм кабул итергә;
- минутына 50-60 һүз тизлек менән укырға;
- кысқырып һәм үзәндән-үзәң дәрәжә, йүгереп, аңлы рәүештә һәм мәғәнәле итеп укырға;
- әҙәбиәт теорияһының иң ябай төшөнсәләрен һәм мәғәнәһен аңларға: бәләкәй фольклор жанрҙары, бишек йыры, такмак, халыҡ уйыны, сюжет һызығы, рифма, ритм, геройҙың портреты;
- элементар алымдарға нигеҙләнеп, художестволы һәм укыу текстарын интерпретациялау;
- текстарға таянып, геройҙарҙың кылыктарын тикшерергә;
- әсәр геройҙарының кайғыһын уртаҡлашырға;
- укығанды әхлаҡи яктан тәрбиәләү, геройҙарҙың кылыктарын әхлаҡи нормалар менән сағыштырырға;
- милли-үзәнсәлекле тасуирламалар тексында (укытыусы етәкселегендә) айырырға;
- әҙәби геройҙар миҫалында сәләмәт йәшәү рәүешенең файҙаһын аңларға;
- башҡорт телендә диалог алып барырға (укылған текстар буйынса фекер алышырға), әңгәмәһенә тыңларға һәм ишетергә, башкаса фекер йөрөтөргә;
- фольклорҙың кескәй жанрҙарын (такмактар, бишек йырҙары, халыҡ уйындары текстары), әҙәби жанрҙарҙы (хикәйә, әкиәт);

- тексттың мәғәнәүи өлөштәрененң микротемаларын билдәләргә;
- тексты кабаттан һөйләү планын төзөргә, тексты яңынан һөйләргә;

Текстарға тасуирлау тел сараһын - тасуирламаны табырға; милли үзенсәлектә һүрәтләмәләргә айырып күрһәтергә.

3-сө класс

Укыусы түбәндәгеләргә өйрәнә:

- тексттың йөкмәткеһен тыңларға һәм кабул итергә;
- минутына 60-70 һүз тизлегә менән укырға (динамик укыу);
- әзәбиәт теорияһының иң ябай төшөнсәләрененң мәғәнәһен һәм мәғәнәһен аңларға: башкорт халык ижады, башкорт халык йыры, кобайыр; башкорт телененң идеяһы, пейзажы, һынлы сәнғәт саралары (сағыштырыу, кәүзәләндерәү);
- художестволы һәм укытыу текстарын интерпретацияләу (төп һүзәр әзләү, идея-тематик һызатты асыклау, мотивтарҙы асыклау, авторҙың фекерен аңлау һәм укыусы позицияһын билдәләү);
- геройҙарҙың кылыктарын тикшерәү, уларҙы баһалау;
- хикәйәләргә сюжет һызаттарын айырып күрһәтергә;
- авторлык позицияһын аңлау;
- текстты телдән өзөмтә итеп килтерергә;
- башкорт халык йырының һызаттарын билдәләргә; башкорт халык йырҙарының, уларҙы башкарыусыларҙың, билдәлә курайсыларҙың тарихын белергә;
- әзәби әкиәттең үзенсәлектәрен, уның халык әкиәттәренән айырмалы булыуын аңларға;
- шиғырҙарға әкиәтте билдәләргә, шиғырҙарға әкиәт рифмаһының үзенсәлектәрен күрергә;
- өстәмә мәғлүмәт алыу өсөн белешмә сығанактарын, һанлы һәм мәғлүмәти беләм бирәү ресурстарын текст, видео, тауыш мәғлүмәтен булдырыу өсөн файҙаланырға.

4-се класс

Укыусы түбәндәгеләрҙе өйрәнә:

- минутына 80-90 һүҙҙе тасуирлап укырға;
- беренсе укыуҙан һуң укыуҙың төп фекерен аңларға;
- башкорт теленең шиғыр-монолог, шиғыр-мөрәжғәт, шиғыр-диалог, композиция, идея, повесть, һынлы сәнғәт саралары (синоним, антоним, эпитет, метафора) төшөнсәләренең мәғәнәһен һәм мәғәнәһен аңларға;
- әсәрҙең тематикаһын, уның идеяһын айырып күрһәтергә;
- лирик герой төшөнсәһенә эйә булыу, лирик герой менән авторҙы айырыу; лирик геройҙың уй-фекерҙәрен, кәйефен, кисерештәрен аңлау;
- әсәрҙә художестволы уйҙырманы аңлау;
- әсәр/герой/вақиға тураһында фекерендә текстка таянып дәлилләргә;
- китап укыуҙың төрлө төрҙәрен - танышыу, өйрәнеү, һайланма, эзләүҙе кулланырға;
- коммуникатив бурысты иҫәпкә алып, укылған әсәрҙәргә нигезләнеп, телдән хикәйә яҙырға (төрлө адресаттар өсөн);
- кызыкһындырған әҙәбиәттә үзаллы һайларға; өстәмә мәғлүмәт алыу өсөн белешмә сығанактары (һүҙлектәр, энциклопедиялар, Интернет) менән файҙаланырға.

ТЕМАТИК ПЛАНЛАШТЫРЫУ

Программаны тормошка ашырғанда укытыу-методик материалдар (мультимедиа программалары, электрон дәреслектәр һәм әсбаптар, электрон китапханалар, виртуаль лабораториялар, уйын программалары, һанлы белем биреү ресурстары коллекциялары) булған электрон (һанлы) белем биреү ресурстарын файзаланыу мөмкинлектәре иҗәпкә алынырға тейеш.

Предметтың йөкмәткеһен якынса тематик планлаштырыу

Программаны тормошка ашырғанда укытыу-методик материалдарҙан торған электрон белем биреү сараларын кулланыу тәкдим ителә (кушымта).

Күрһәтелгән сәғәттәр һаны тәкдим формаһында бирелә, уларҙы белем биреү ойошмаһының мөмкинлегенән, укыусыларҙың предметты үзләштереү һәләтенән сығып үзгәртергә мөмкин.

1 класс – 11 сәғәт.

Курстың бүлеге, темаһы	Программа йөкмәткеһе	Сәғәттәр һаны	Укытыу формалары һәм методтары Укыусылар эшмәкәрлегенә характеристика
Укыу өсөн тәкдим ителгән әсәрҙәр. 1 бүлек. Мине уратып алған	Китап – белем шишмәһе, ул кәрәкле мәғлүмәттәр сығанағы Китаптың өлөштәре: тышы, әстәлеге, һүрәттәре. Бәләкәй фольклор жанрҙары (әүрәткестәр, йомактар, мәкәлдәр).		Әңгәмә: “Китап – белем шишмәһе”. Дәреслек менән танышыу; тышы, әстәлеге, һүрәттәре. Тексты тыңлау: укытыусы укыған әсәрҙе тыңлап кабул итеү, йөкмәткеһенә төшөнөү. Һорауҙарға яуап биреү.

донъя. (4 с.)	Тауыш интонацияһын дөрөс кулланырға өйрөнөү <i>Айһылыу Йәгәфәрова.</i> <i>Һанашмак “Һыйырҙың бызауы бар...”</i> <i>Муса Ғәли. Йомак “Тамсы тамды...”</i>	1 1	“Һүзәр менән уйнау”. Тәүҙә теманы билдәләү. Мәсәлән: “Тылсымлы һүзәр”: балалар сиратлап тылсымлы һүзәрҙе һанап әйтеп сығалар: рәхмәт, һаумы, тыныс йоко һ.б. “Кызыл һүзәр”: еләк, карбуз, кишер... Кыскырып укыу: бәләкәй күләмле өзөктәрҙе тулы һүзәр менән укыу (укыу тизлегә баланың шәхси укыу темпына бәйле, иң мөһиме – укығанды аңлау тора). Шиғырҙы тасуири итеп кыскырып укыу.
	Төшөнсәләр: әсәр, уның темаһы, төп мәғәнәһе, әсәрҙең исеме. <i>Мәриәм Бикбова. Өүрәткес “Аҡ куян, йомшак куян”</i>	1	
	Халыҡ һәм автор әкиәте, уларҙың окшашлығы һәм айырмаһы. Өсәрҙең геройы. Уның хис-тойғоларын биреү саралары. Геройҙар араһында диалог. <i>Фәрзәнә Ғөбәйзуллина. «Кем минең әсәйем?» (әкиәт)</i>	1	Эстән укыу: бәләкәй күләмле өзөктәрҙе укыу, йөкмәткеһе буйынса һорауҙарға яуап биреү; әсәрҙә һүрәтләнгән тарихи-мәҙәни мәғлүмәттәр буйынса фекер алышыу. Таныш булмаған һүзәрҙең мәғәнәһенә контекст буйынса, йә дәрәжәләтә һүзлек аша, йә ололарҙан һорап, төшөнөү. Өсәр геройҙарына баһалама: текстка таянып, уларҙың эпш-холоктарына баһа биреү.

			Күзәтеү: һүрәттәрҙе карап, текстан уларға тап килгән өзөктәрҙе табыу. Тауыш аша әйтелеү максаты төрлө булған һөйләмдәрҙең мәғәнәһен бирергә өйрәнеү. Парлы эш: шиғырҙы тасуири укыу (ритм, темп, тауыш көсө аша). Группала эшләү: төрлө бирелгән һүзҙәрҙән һөйләмдәр төзөү, уларҙан бәләкәй генә текст төзөү. Группала эшләү: курсак театры, бармак уйындары ярҙамында текстты сәхнәләштереү.
2 бүлек. Мин һәм минең ғаиләм (3 с.).	Әсәй тураһында шиғырҙы тыңлап, аңлау һәм үз-аллы укыу <i>Факиһа Тугызбаева. Шиғыр “8-се март”</i>	1	Тексты тыңдау: укытыусы укыған әзәби әсәрҙе тыңлап, уның мәғәнәһенә төшөнөү. Һорауҙарға яуаптар бирергә өйрәнеү. Шиғырҙан бәләкәй генә өзөктәрҙе тасуири укыу

	Әсәрзең исеме – автор тарафынан Һайланған йөкмәткене асыу алымы Гүзәл Ситдикова. Һанаһмак “Түңәрәк” Фәүзиә Рәхимғолова. Көлкөлә шигырь “Бутка бешерзек”	1 1	(төркөмдә эшләү). Уйын: “Кем тураһында әсәрҙә һүз бара?” Укытыусы әсәрҙән өзөктәр укый, балалар геройҙы танып, әйтергә тейештәр. Геройҙың кәйеф торошон билдәләү. Эстән укыу: бәләкәй күләмле өзөктәрҙе укыу, йөкмәткене буйынса һорауҙарға яуап биреү; әсәрҙә һүрәтләнгән тарихи-мәҙәни мәғлүмәттәр буйынса фекер алышыу. Әсәрҙең төп идеяларын билдәләргә өйрәнеү. Үз фекерен әйтеп, унытекстан тейешле өзөктө укып, иҫбатлай белеү. Һүз байлығын үстереү өҫтөндә әүзем эшләү: һүзҙең мәғәнәһен укылған текст буйынса тойомлау, дәрәжәктә бирелгән һүзлек ярҙамында уны тикшерә белеү.
3 бүлек. Тыуған ерем –	Тәбиғәт тураһындағы укылған поэтик әсәрҙе аңлы рәүештә кабул итеү һәм үз-аллы укыу.		Бүлектә өйрәнеү алдынан әнғәмә: “Нимә ул, тыуған ил?” “Кеше үзенең тыуған ерен нисек

Башкортостан (3 сәғ.)	Текстка бағысланып төшөрөлгән һүрәт хистойғолар сағылышын билдәләй. Поэтик әсәрҙәрҙе тасуири укыу. Бындай укыуза интонация роле. Ритм, темп, тауыш көсөн билдәләй һәм куллана белеү. <i>Мәжит Ғафури. Шигырь “Йәй”</i> <i>Башкорт халыҡ әкиәте “Төлкө менән бүре”</i>	1 1	белә?”. “Кеше тыуған яғына үзенең һөйөүен нисек күрһәтә?” Кысҡырып укыу: бәләкәй күләмле өзөктәрҙе тулы һүҙҙәр менән укыу (укыу тизлеген баланың шәхси укыу темпына бәйлә, иң мөһиме – укығанды аңлау тора). Тауыш аша тексттың мәғәнәһен биреү. Тексты аңлау: ике йәки бер нисә тексттың йөкмәткеһен сағыштырыу. Сағыштырыу һөҙөмтәһен бирелгән һорауҙарға яуап биреү аша төшөндөрөрөү. Шигырьҙарҙы яттан һөйләү.
	Башкорт халыҡ ижады: һамактар, йомактар, мәкәлдәр, һанашмактар. Фольклорҙың төрлө жанрҙарын айыра белеү (йомактар, мәкәлдәр, һанашмактар, әүрәткестәр, әкиәттәр, шиғырҙар).	1	Коллектив эш: “Әкиәт төшөрәбез”. Укылған әкиәттәр араһынан һайлап алып, уның буйынса коллектив һүрәт төшөрөү. Аҙаҡ – әкиәттең йөкмәткеһен һөйләү. Кластан тыш укыу: ата-әсәләр менән укыу өсөн китап һайлау. Һүрәт буйынса әкиәттәге вақиғалар барышын

			тергезеү һәм уның йөкмәткеһен тулыһынса һөйләп биреү.
Резерв, кабатлау – 1 с.			

2 класс – 34 сәғәт.

Курстың бүлеге, темаһы	Программа йөкмәткеһе	Сәғәттәр һаны	Укытыу формалары һәм методтары Укыусылар эшмәкәрлегенә характеристика
Укыу өсөн тәкдим ителгән әсәрҙәр. 1 бүлек. Мине уратып алған донъя.	Һүззең тура һәм күсмә мәғәнәһе. Лирик әсәрҙә һүз. <i>Факиһа Тугызбаева. Шигыр «Мин – укыусы».</i> <i>Зөһрә Һаҙыева. Шигыр «Һәр һөнәр зә</i>	1 2	Тексты тыңлау: укытыусы укыған әҙәби әсәрҙе тыңлап, уның мәғәнәһенә төшөнөү. Һорауҙарға яуаптар бирергә өйрәнеү. Кысҡырып укыу: әсәрҙән бәләкәй генә өзөктәрҙе ижекләп укыуҙан тулы һөйләмдәр менән укыуға күсеү (укыу темпы балаға хас тизлектә, тексты аңларлыҡ

(9 с.)	якшы».		кимәлдә);
	Шигри әсәрзә һәм хикәйәләүзә һүззәр. Төшөнсәләр: төп герой, антонимдар, синонимдар, сағыштырыу (терминды индермәйенсә). <i>Факиһа Туғызбаева. Шигыр «Азна көндәре»</i> <i>Сафуан Әлибаев. Тизәйткес «Беззең мәктәптә һәйбәт»</i>	2 1	Шигырзан бәләкәй генә өзөктәрзе тасуири укыу (төркөмдә эшләү). Эстән укыу: әсәр өзөктәрен укыу, йөкмәткеһе буйынса һораузарға яуап биреү; укылған әсәрзә тарих һәм мәзәниәт менән бәйле мәғлүмәтте укыу һәм тикшереү. Текста таныш булмаған һүззәрзең һәм фразаларзың мәғәнәһенә төшөнөү (контекст, йәки һүззең составы аша, йәки өстәлмә белешмә сығанактар кулланып).
	Көлкөлө, шаяртыу шигырзанында һүз. Сағыштырыу авторзың образ тыузырыусы алымы. <i>Ғәриф Ғүмәр. Һанаишмак «Нисә алма?»</i> <i>Фәүзиә Рәхимғолова. Һанаишмак «Мин бер бөртөк малай»</i>	1 1	Әсәр геройзанына характеристика: уларзың хәл-торошона, эш-хәрәкәттәренә текстағы мәғлүмәткә таянып, үз фекерен иҫбатлап, баһа биреү. Күзәтеү: иллюстрацияларзы карап, уларға тап килгән текстағы өзөктө табып укыу. Укыу диалогы: текст буйынса төрлө проблемалы һораузар аша уның йөкмәткеһен асыклау.

[illegible]

	<i>Рәсимә Ураксина. Йыр «Был – мин»</i> <i>Айһылыу Йәғәфәрова. Тизәйткес «Мин уяндым!»</i> <i>Рәуил Нигмәтуллин. Һанаһмак «Әгәр тырыһһаң»</i> <i>Кәтибә Кинйәбулатова. Шигыр «Бәләш бешерзем»</i> <i>Гузәл Ситдыкова. Йомак «Өйзә нисә әсәй?»</i>	1 1 1 1	Эстән укыу: бәләкәй күләмле өзөктәрҙе укыу, йөкмәткеһе буйынса һорауҙарға яуап биреү; әсәрҙә һүрәтләнгән тарихи-мәҙәни мәғлүмәттәр буйынса фекер алышыу. Әсәрҙең төп идеяларын билдәләргә өйрәнеү. Үз фекерен әйтеп, уны тексттан тейешле өзөктө уқып, иҫбатлай белеү. Һүз байлығын үстөрөү өҫтөндә әүзем эшләү: һүзҙең мәғәнәһен укылған текст буйынса тойомлау, дәрәжәләт бирелгән һүзлек ярҙамында уны тикшерә белеү. Текстың йөкмәткеһе буйынса проблемалы һорауҙар куйып, диалогтар корорға өйрәнеү. Кластан тыш укыу: өйзә укыу өсөн укытыусы тәҫдим иткән исемлек буйынса китап һайлау.
3 бүлек. Тыуған ерем – Башкортостан (16 сәғ.)	Әсәр геройҙарының хәл-кыланһштарында әхлаки сифаттар сағылышы (тәбиғәткә, кешеләргә, әйберҙәргә карата) <i>Хәсән Шабанов. Тизәйткес «Китап».</i> <i>Муса Ғәли. Шигыр «Матур һүз»</i>	1 1	Укылған әсәрҙең йөкмәткеһен күмәкләп дауам итеү. Төркөмдә эш: текстың йөкмәткеһен тулыһынса, әзмә-әзлеклә һөйләп биреү. Ижади эш: башы бирелгән әкиәттә күмәкләп уйлап дауам итеү (өс һөйләмдән дә кәм булмаһын). Халыҡ һәм авторҙар яҙған әкиәттәрҙе төркөмләү. Ни

	Тыуған илгә, тәбиғәткә бағышланған әсәрзәрзә рухи-әхлаки идеялар сағылышы. Әсәрзең төзөлөшө: башы, азағы, вакиғалар ағышы. <i>Фәүзиә Рәхимғолова. Шигыр «Өфө буйлап экскурсия»</i>	1	өсөн улар шул тәртиптә төркөмләнә – аңлатырға. Уларзың йөкмәткеһен тышына, һүрәттәрәнә, әстәлегәнә карап, һөйләй белеү. Парлап әшләү: укылған әсәрзең йөкмәткеһе буйынса бер-береһенә һораузар биреү, яуап кайтарыу. Бирелгән алгоритм буйынса әсәрзең геройына бағышланған хикәйә төзөү. Әсәр өстөндә эш: уны өлөштәргә бүлөп укып сығыу, төп геройға баһалама биреү, әсәр йөкмәткеһе буйынса куйылған һораузарға яуапты өзөктәр табып дәлилләп, укып биреү. Укылған әсәрзе анализлау, геройзарға баһалама биреү, рухи һәм әхлаки яктан әсәр йөкмәткеһе сағылдырған проблемаларзы табып, аңлата белеү. “Касан?”, “Кайза?”, “Нисек?”, “Ни өсөн?” һүзәрән кулланып, текст буйынса һөйләмдәр төзөргә өйрәнөү. Текстағы вакиғалар тезелешен тергезөү. Тәбиғәткә бәйлә лирик әсәрзәрзе тыңлау һәм укыу. Шигырзарзың темаһын билдәләү, автор тарафынан һүрәтләнгән хис-тойғоларзы төшөнөү һәм аңлата белеү (шатланыу, кыуаныу, күнелһезләнөү, аптырау, кайғырыу һ. б.)
--	---	---	---

		Әсәрзең тексы менән эш: тыңлау аша әсәрзең поэтик йәки прозаик әсәр икәнлеген билдәләү; шиғырзың үзенсәлектәрен асыклау (ритм, рифма), мәсәлән, яз тураһындағы шиғырза “төрләүектең йырлап сылтырауын”, боззоң “ауыр һулап, шығыр-шоғор йөзә башлауын” аңлаткан һүзбәйләнештәрзе табыу, һ. б. Тыныш билдәләренә таянып, шиғри әсәрзе тасуири итеп укыу. Парлы эш: төрлө һүзәрзән һөйлмдр, уларзан текст төзөү. Группала эш: укылған текстарға бағышлап, һүрәттәр конкурсы үткәрәү. Ни өсөн был сюжет алынды – аңлатыу.
	Беззең дуҫтар – йәнлектәр тураһындағы әсәрзәр. Уларға карата мәрхәмәтле, кайғыртыусан булыу кәрәклегә тураһындағы төшөнсәләрзе үзләштерәү. <i>Николай Сладков. Рассказ «Тылсыллы кәштә», А. Йәғәфәрова тәржемәһе.</i> Геройға характеристика: тышкы күренеше, телмәре, башка геройзарға карата менән мөнәсәбәте. Авторзың геройға булған карашы.	1 Бүлектә өйрәнәү алдынан әңгәмә: “Нимә ул, тәбиғәт?” “Ул ниндәй яклауға, курсылауға мохтаж?” “Һинең йорт йәнлектәренән душың бармы?” Кыскырып укыу: бәләкәй күләмле өзөктәрзе тулы һүзәр менән укыу (укыу тизлегә баланың шәхси укыу темпына бәйле, иң мөһиме – укығанды аңлау тора). Тауыш аша текстың мәғәнәһен биреү. Тексты аңлау: ике йәки бер нисә текстың йөкмәткеһен сағыштырыу. Сағыштырыу һөзөмтәһен бирелгән һораузарға яуап биреү аша төшөндөрөрөү. 1

	<i>Абдулхак Игебаев. Шигыр «Актүш»</i> Шигри әсәрзең үзенсәләге, уны прозаик әсәр менән сағыштырыу: рифма, ритм (практик яктан таныштырыу) Поэтик әсәр тыгузырған кәйеф торошо. <i>Кадир Даян. Йыр «Шыршы матур»</i> <i>Файык Мөхәмәтйәнов. Йомак «Кышкы һыуык»</i> <i>Тамара Искәндәрова. Йыр «Кар яуа»</i> Тәбиғәт тураһындағы укылған поэтик әсәрзе аңлы рәүештә кабул итеү һәм үз-аллы укыу.	1 1 1 1 1	Шигырзарзы яттан һөйләү. Коллектив эш: “Әкиәт төшөрәбез”. Укылған әкиәттәр араһынан һайлап алып, уның буйынса коллектив һүрәт төшөрөү. Азак – әкиәттең йөкмәткеһен һөйләү. Кластан тыш укыу: ата-әсәләр менән укыу өсөн китап һайлау. Һүрәт буйынса әкиәттәге вакиғалар барышын тергеҙеү һәм уның йөкмәткеһен тулығынса һөйләп биреү. Диалог короу (бирелгән темаға, һүрәттәр ярҙамында). Бармак уйындарын уйнатыу (парлашып, төркөмдә, үз аллы). Мәкәлдәр менән эш: текстың йөкмәткеһенә тап килгән мәкәлдә табып укыу. Йомактар сисеү. Һамактарзы, һанашмактарзы ятлау. Башкорт теленең үзенсәлекле өндәрен дөрөс әйтеүгә
--	---	--	---

	<i>Рәми Ғарипов. Шигыр «Сыйырсык»</i> <i>Мостай Кәрим. Шигыр «Осон кил инде!»</i>		артикуляция күнекмәләре үткәрәү. Дәреслектә бирелгән текстарзан һайлап, уны тасуири итеп яттан һөйләү. Укылған әсәрзәр йөкмәткеһе буйынса викториналар, кроссвордтар, башваткыстар төзөү.
	Прозаик һәм поэтик әсәр; төзөлөшө, сюжеты, темаһы, әсәрзең геройы. <i>Ногоман Мусин. Хикәйә «Урманда»</i> (повестән өзөк) Әкиәттәр төрө (йәнлектәр тураһында, көнкүреш менән бәйлә, тылсымлы әкиәттәр). Әкиәттәрзең формаһы: шиғри һәм проза формаһында. Тылсымлы әкиәттең композицияһы. Әкиәттә кулланылған образлы алымдар (арттырыу, кабатлау, сағыштырыу). Әкиәт сюжеттарының иллюстрацияла һүрәтләнеүе.	1 2	Әсәрзең йөкмәткеһенә ғағылышы булған мәкәлдәрзең мәғәнәһен аңлатыу. Күмәк эшмәкәрлектә төрлө диалогтарзы уйнап күрһәтеү. Актәрзарзы, режиссерзы, рәссам-декораторзы билдәләү. Сиратлап ул ролдәрзе теләк белдергән укыусыларзан уйнатыу. Уйын: “Исеңә төшөрөп әйт:” тыңланған төрлө әсәрзәрзең жанрын билдәләү. Әүрәткестәрзе сәхнәләштерәү. Әңгәмә: “Ниндәй коштар беззә кышлай? Улар нимә менән тукланалар? Уларға кышын ниндәй ярзам күрһәтеп була?” Уйын: “Кем күберәк беззә кышлаусы коштар исемен язып сығыр?” Уларзың берәүһенең рәсемен төшөр! Коллектив эш: төшөргән һүрәттәрзән тактала коллаж эшләгез. Улрзың кайһыныһы һезгә окшай? Класта әкиәттәргә (тылсымлы әкиәттәр, йәнлектәр, көнкүреш

	Башкорт халык әкиәте «<i>Эт үзенә нисек хужа тапты?</i>» Белешмә материалдарзы (энциклопедия, аудио- и видеоязмалар, мультимедийный материалдарзы) тексты аңлар һәм өстәлмә мәғлүмәт табыр өсөн куллана белеү.		тураһында,) бағышланаған китаптарзан күргәзмә эшләү.Бирелгән алгоритм буйынса (тышы, авторы, эстәлегә, һүрәттәре, төп геройы) бергәләп улар тураһында һөйләү. Төркөмдә эш: әкиәт-уйзырма уйлап сығарыу (башы, вакиғалар үсеше, әкиәт геройзары, әкиәттең азағы). Уйлап сығарылған әкиәтте китапсык формаһында эшкәртеү, тышын, авторзарын, эстәлеген язып, һүрәттәр өстәп. Интернет-ресурс: Видеоролик. Төнгә каршы әкиәт «Эт нисек үзенә хужа тапкан?») –башкорт телендә. (https://www.youtube.com/watch?v=Re0Ko-iAu-M).
	Башкорт халык ижады: һамактар, йомактар, мәкәлдәр, һанашмактар. Фольклорзың төрлө жанрзарын айыра белеү (йомактар, мәкәлдәр, һанашмактар, әүрәткестәр, әкиәттәр, шиғырзар). Кроссвордтар, ребустар, башваткыстар төзөү.	3	Күмәк эш: «Эт үзенә нисек хужа тапты?» әкиәтен сәхнәләштерәү. Турнир: балалар төзөгән викторина, кроссворд,башваткыстарзы сисеү буйынса ярыш.
Резерв, кабатлау – 3 сәғәт.			

3 класс – 34 сәғәт.

Курстың бүлегә,	Программа йөкмәткеһе	Сәғәттәр һаны	Укытыу формалары һәм методтары
-----------------	----------------------	---------------	--------------------------------

темаһы			Укыусылар эшмәкәрлегенә характеристика
Укыу өсөн тәкдим ителгән әсәрзәр. 1 бүлек. Мине уратып алған донъя. 8 с.)	Тыуған ил, уның тәбиғәтенә бағышланған әсәрзәр Әсәрзең исеме, уның төп идеяға тап килеүен билдәләү. <i>Вәзих Исхаков. Хикәйә «Минең хыялым»</i> <i>Гөлфиә Юнысова. Хикәйә «Рәсем төшөрәбез»</i> <i>Фаузия Рахимгулова. Стихотворение «Йөз юл»</i>	1 1 1	Тексты тыңдау: укытыусы укыған әзәби әсәрзе тыңлап, уның мәғәнәһенә төшөнөү. һораузарға яуаптар бирергә өйрәнөү. Кыскырып укыу: әсәрзән бәләкәй генә өзөктәрзе ижекләп укыузан тулы һөйләмдәр менән укыуға күсеү (укыу темпы балаға хас тизлектә, тексти аңларлык кимәлдә); Шиғырзан бәләкәй генә өзөктәрзе тасуири укыу (төркөмдә эшләү). Эстән укыу: әсәр өзөктәрен укыу, йөкмәткеһе буйынса һораузарға яуап биреү; укылған әсәрзә тарих һәм мәзәниәт менән бәйлә мәғлүмәтте укыу һәм тикшерөү. Текста таныш булмаған һүззәрзең һәм фразаларзың мәғәнәһенә төшөнөү (контекст, йәки һүззең составы аша, йәки өстәлмә белешмә сығанактар кулланып). Әсәр геройзарына характеристика: уларзың хәл-

Әсәрзең төзөлөшө: башы, азағы, ақиғалар ағышы. Абзацтарға (өлөштөргө) бүлөү һәм план төзөү. <i>Зөлфәр Хисмәтуллин. Хикәйә «Укыуза ярзам»</i>		1	торошона, эш-хәрәкәттәренә текстағы мәғлүмәткә таянып, үз фекерен иҗбатлап, баһа биреү. Күзәтеү: иллюстрацияларҙы карап, уларға тап килгән текстағы өзөктө табып укыу. Укыу диалогы: текст буйынса төрлө проблемалы һорауҙар аша уның йөкмәткәһен асыҡлау.
Рәссамдар һүрәттәрендә йыл мизгелдәре. Рәссам-иллюстратор, анималист һөнәр эйәләре менән таныштырыу (төшөнсәне кулланмайынса). <i>Мостай Кәрим. Повесть «Мәктәп хәтирәләре» (өзөк)</i>		1	Дидактик уйын: “Кем булып эшләйем?”. Укытыусы һөнәрҙәркейемендә һүрәтләнгән кешеләр рәсемдәрен күрһәтә һәм абабаларға “Һин кем булып эшләйһең?” һорауын бирә. Бала: “Мин укытыусы (врач, һатыусы һ.б.) булып эшләйем”, - тип яуаплай. Дидактик уйын: “Һүззең күсмә мәғәнәһен тап!” – укытыусы һәр бер балаға һүзбәйләнештәр яҙылған карточка таратып бирә, һүзбәйләнеште уның күсмә мәғәнәһе менән алмаштырып әйтеү кәрәк. Мәсәлән: алтын балдак – алтын йөрәк.

	Көлкөлө, шаяртыу эсэрзэре – тизэйткестэр, ханашмактар. Уларзың үзенсәлектэре. Ритм һәм һан – төп һүрәтләү һәм төзөү алымдары. <i>Айһылыу Йәғәфәрова. Тизэйткес «Кайсылар уйнай»</i> <i>Кәтибә Кинйәбулатова. Ханашмак «Һин кайзан?»</i>	1 1	Уйын-ярыш: “Кем ханашмакты тизерәк әйтер?”. Бвлалар тактаға сығып, ханашмакты, тизэйткесте, телтөзәткесте ниндәй вакыт эсендә әйтеп күрһәтеүгә ярышалар. Тексты тыңлау: укытыусы укыған әзәби эсәрзә тыңлап, уның мәғәнәһенә төшөнөү. Һораузарға яуаптар бирергә өйрәнөү. Шиғырзан бәләкәй генә өзөктәрзә тасуири укыу (төркөмдә эшләү).
	Кәтибә Кинйәбулатованың «Һин кайзан?» эсәрә буйынса виртуаль мультфильм-әкиәткә төшөрөүгә әзерлек эше.	1	
2 бүлек. Мин һәм минең ғаиләм (5 с.).	Әсәрзәрзә дуслык темаһы һәм әхлаки-этик кағизәләр сағылышы: дуслык, түземлек, сабырлык, хөрмәтләү, ололау, ярзамсылык сифаттары һүрәтләү. Геройзарға карата үз мөнәсәбәтендә		Уйын: “Кем тураһында эсәрзә һүз бара?” Укытыусы эсәрзән өзөктәр укый, балалар геройзы танып, әйтергә тейештәр. Геройзың кәйеф торошон билдәләү. Эстән укыу: бәләкәй күләмле өзөктәрзә укыу, йөкмәткеһе буйынса һораузарға яуап биреү; эсәрзә һүрәтләнгән тарихи-

	белдерэ белеү. <i>Рәис Низамов. Хикәйә «Йомшак кулдар»</i> <i>Ынйыкай Исламголова. Хикәйә «Әсәйемә ярзам итәм»</i> <i>Рәил Байбулатов. Хикәйә «Атайыма ярзам итәм»</i> <i>Әлфинур Вәхитова. Шигыр «Тыуган көн»)</i> <i>Фирзәүес Хисамитдинова. Мәкәлә «Нимә ул шәжәрә?» (өзөк). Кыска вакытлы “Минең исемем нимә аңлата?” темаһына проектка әзерлек.</i>	1 1 1 1 1	мәзәни мәғлүмәттәр буйынса фекер алышыу. Әсәрҙең төп идеяларын билдәләргә өйрәнеү. Үз фекерен әйтеп, уны тексттан тейешле өзөктө уқып, иҫбатлай белеү. Һүз байлығын үстереү өстөндә әүзем эшләү: һүзҙең мәғәнәһен укылған текст буйынса тойомлау, дәрәслектә бирелгән һүзлек ярҙамында уны тикшерә белеү. Текстың йөкмәткеһе буйынса проблемалы һорауҙар куйып, диалогтар корорға өйрәнеү. Кластан тыш уҡыу: өйҙә уҡыу өсөн уҡытыусы тәҡдим иткән исемлек буйынса китап һайлау. Үз шәжәрәнде төзөргә өйрәнеү (ата-әсәләр ярҙамында).

	Әсәрзең төзөлөшө: башы, азағы, ақиғалар ағышы. Абзацтарға (өлөштөргө) бүлеу һәм план төзөү. <i>Зөлфәр Хисмәтуллин. Хикәйә «Укыуза ярзам»</i>	1	Уйын: “Кем тураһында әсәрҙә һүз бара?” Укытыусы әсәрҙән өзөктәр укый, балалар геройҙы танып, әйтергә тейештәр. Геройҙың кәйеф торошон билдәләү. Эстән укыу: бәләкәй күләмле өзөктәргә укыу, йөкмәткеһе буйынса һорауҙарға яуап биреү; әсәрҙә һүрәтләнгән тарихи-мәҙәни мәғлүмәттәр буйынса фекер алышыу. Әсәрҙең төп идеяларын билдәләргә үстөрөү. Үз фекерен әйтөп, уны тексттан тейешле өзөктө укып, иҫбатлай белеү. Һүз байлығын үстөрөү өстөндә әүзем эшләү: һүзҙең мәғәнәһен укылған текст буйынса тойомлау, дәрәслектә бирелгән һүзлек ярҙамында уны тикшерә белеү. Текстың йөкмәткеһе буйынса проблемалы һорауҙар куйып, диалогтар корорға өйрөнөү. Кластан тыш укыу: өйҙә укыу өсөн укытыусы тәкдим иткән исемлек буйынса китап һайлау.
--	---	---	---

	Рәссамдар һүрәттәрәндә йыл мизгелдәре. Рәссам-иллюстратор, анималист һөнәр эйәләре менән таныштырыу (төшөнсәне кулланмайынса). <i>Мостай Кәрим. Повесть «Мәктәп хәтирәләре» (өзөк)</i>	1	Өңгәмә: һүрәт китапты матурлаймы? Һүрәттәрзе кем төшөрә? Мостай Кәрим кем ул? Коллектив эш: Интернеттан уның тормошо тураһында бәләкәй генә мәғлүмәт әзерләп, класта сығыш яһау. Мостай Кәримдең ниндәй әсәрҙәрен беләһегеҙ? Һеҙ беренсе класка укырға килгәнегеҙҙе хәтерләйһегеҙме? Ул турала иҫкә төшөрөп, һүрәт төшөрөгә.
ә	Көлкөлө, шаяртыу әсәрҙәре – тизәйткестәр, һанашмактар. Уларҙың үзенсәлектәре. Ритм һәм һан – төп һүрәтләр һәм төзөү алымдары. <i>Айһылыу Йәгәфәрова. Тизәйткес «Кайсылар уйнай»</i> <i>Кәтибә Кинйәбулатова. Һанашмак «Ғин кайзан?»</i>	1 1	Кысҡырып укыу: әсәрҙе тулыһынса һәм өзөктәрән аңлайышлы итеп, интонацияны дөрөс куйып укыу (укыу темпы балаға хас тизлектә). әсәрҙе парлашып, бер-бер артлы (по цепочке) укып ишеттерәү. Эстән укыу: әсәрҙән бәләкәй генә өзөктәрҙе укыу, йөкмәткеһе буйынса һорауҙарға яуап биреү; Төркөмдә эш: көлкөлө тизәйткестәр, һанашмактар уйлап сығарыу.

	Кәтибә Кинйәбулатованың «Һин кайзан?» әсәре буйынса виртуаль мультфильм-әкият төшөрөгә эзерлек эше.	1	Өңгәмә: видеоролик төшөрөр өсөн нимәләр кәрәк? Кемдәрзең роликтар төшөргәнә бар? Төркөмдә эш: ниндәй эпизодтарзы кайһы төркөм төшөрә. Ниндәй белемдәр кәрәк буласак? Мәғлүмәтте кайзан эзләйбез?
2 бүлек. Мин һәм минең ғаиләм (5 с.).	Әсәрҙәрҙә дуҫлыҡ темаһы һәм әхлаки-этик кағизәләр сағылышы: дуҫлыҡ, түземлек, сабырлыҡ, хөрмәтләү, ололау, ярзамсылыҡ сифаттары һүрәтләү. Геройҙарға карата үз мөнәсәбәтендә белдерә белеү. <i>Рәис Низамов. Хикәйә «Йомшак кулдар»</i> <i>Ыңйыкай Исламғолова. Хикәйә «Әсәйемә ярзам итәм»</i> <i>Рәил Байбулатов. Хикәйә «Атайыма»</i>	1 1 1 1	Тыныш билдәләренә таянып, шиғри әсәрҙе тасуири итеп укыу. Парлы эш: төрлө һүҙҙәрҙән һөйләмдәр, уларҙан текст төҙөү. Группалап эшләү: укылған текстарға бағышлап, һүрәттәр конкурсы үткәрәү. Ни өсөн был сюжет алынды – аңлатыу. Кысҡырып укыу: әсәрҙе тулыһынса һәм өзөктәрән аңлайышлы итеп, интонацияны дөрөҫ куйып укыу (укыу темпы балаға хас тизлектә). әсәрҙе парлашып, бер-бер артлы (по цепочке) укып ишеттерәү. Эстән укыу: әсәрҙән бәләкәй генә өзөктәрҙе укыу, йөкмәткегә буйынса һорауҙарға яуап бирәү; Аңлашылмаған һүҙҙе билдәләп, уның мәғәнәһенә төшөнөргә тырышыу (контекст буйынса бер-береһе менән кәңәшләшеп, укытыусынан һорап, һүҙлектән эзләп).

	<i>ярзам итәм»</i> <i>Әлфинур Вәхитова. Шигыр «Тыуған көн»)</i> <i>Фирзәүес Хисамитдинова. Мәкәлә «Нимә ул шәжәрә?» (өзөк).</i> Кыска вакытлы “Минең исемем нимә аңлата?” темаһына проектка әзерлек.	1 1	Әҙәби әсәргә характеристика: уның төп темаһын, идеяһын билдәләү. Әсәрҙә бер үк предметтың төрлөсә һүрәтләнеүен эҙләп табып, уларҙы сағыштырып, укып ишеттереү. Әсәр геройҙарына характеристика: геройҙың хәл-торошон, эш-хәрәкәттәрен текстағы мәғлүмәткә таянып һөйләп биреү, үз фекерен текстан өзөктө табып укып, иҫбатлап баһа биреү. Әкиәттәрҙе тасуирлап укыу (парҙарҙа).
3 бүлек. Тыуған ерем – Башкортостан (19 сәғ.)	Хайуандарға бағышланған әсәрҙәрҙә жанрҙар төрлөлөгө (йырҙар, йомактар, әкиәттәр, хикәйәләр, шиғырҙар). Йәнлектәргә булған мөнәсәбәт. <i>Мостай Кәрим. «Нимә ул тәбиғәт?» (повестән өзөк)</i> <i>Евгений Кучеров. Хикәйә «Канатлы дуҫтар» (Ф. Гөбәйзуллина</i>	1 1	Бүлектә өйрәнеү алдынан әнғәмә: “Нимә ул, тәбиғәт?” “Ул ниндәй яклауға, курсылауға мохтаж?” “Һинең йорт йәнлектәренән дуҫың бармы?” Укылған әсәрҙең йөкмәткеһен күмәкләп сюжетты үстөрөп, дауам итеү. Төркөмдә эш: тексттың йөкмәткеһен тулыһынса, әзмә-әзлекле һөйләп биреү. Ижади эш: башы бирелгән әкиәттә күмәкләп уйлап дауам

	<i>тәржемәһе)</i> Йылға-күл, тау, кала атамаларына бәйләребустар һәм кроссвордтар төзөгә әзерлек.	1	итеү (өс һөйләмдән дә кәм булмаһын). Халык һәм авторҙар язған әкиәттәрҙе төркөмләү. Ни өсөн улар шул тәртиптә төркөмләнә – аңлатырға. Уларҙың йөкмәткәһен тышына, һүрәттәренә, әстәлегенә карап, һөйләй белеү. Әңгәмә: “Ниндәй коштар беззә кышлай? Улар нимә менән тукланалар? Уларға кышын ниндәй ярзам күрһәтеп була?” Уйын: “Кем күберәк беззә кышлаусы коштар исемен язып сығыр?” Уларҙың берәүһенәң рәсемен төшөр! Коллектив әш: төшөргән һүрәттәрҙән тактала коллаж әшләгез. Уларҙың кайһыһыһы һезгә окшай? Парлап әшләү: укылған әсәрҙең йөкмәткәһе буйынса бер-береһенә һорауҙар биреү, яуап кайтарыу. Бирелгән алгоритм буйынса әсәрҙең геройына бағышланған хикәйә төзөү. Әсәр өстөндә әш: уны өлөштәргә бүлөп укып сығыу, төп геройға баһалама биреү, әсәр йөкмәткәһе буйынса куйылған һорауҙарға яуапты өзөктәр табып дәлилләп, укып биреү. Укылған әсәрҙе анализлау, геройҙарға баһалама биреү, рухи һәм әхлаки яктан әсәр йөкмәткәһе сағылдырған проблемаларҙы табып,
--	---	---	---

			аңлата белеу. “Касан?”, “Кайза?”, “Нисек?”, “Ни өсөн?” һүзәрән кулланып, текст буйынса һөйләмдәр төзөргә өйрәнәү. Текстағы вакиғалар тезелешен тергезеү.
	Тыуған илгә, тәбиғәткә бағышланған әсәрзәрзә рухи-әхлаки идеялар сағылышы. Әсәрзәң төзөлөшө: башы, азағы, вакиғалар ағышы. <i>Рәүил Бикбаев. Хикәйә «Салауат Юлаев һәйкәле»</i> <i>Факиһа Тугызбаева. Шиғыр «Матур баш калам»</i> <i>Фәрит Исәнғолов. Хикәйә «Өфө урамдары буйлап»</i>	1 1 1 1 1	Тәбиғәткә бәйлә лирик әсәрзәрзә тыңлау һәм укыу. Шиғырзәрзың темаһын билдәләү, автор тарафынан һүрәтләнгән хис-тойғоларзы төшөнөү һәм аңлата белеү (шатланыу, кыуаныу, күңелһезләнәү, аптырау, кайғырыу һ. б.) Әсәрзәң тексы менән эш: тыңлау аша әсәрзәң поэтик йәки прозаик әсәр икәнлеген билдәләү; шиғырзың үзенсәлектәрән асыклау (ритм, рифма), мәсәлән, яз тураһындағы шиғырза “төрләүектең йырлап сылтырауын”, боззоң “ауыр һулап, шығыр-шоғор йөзә башлауын” аңлаткан һүзбәйләнештәрзә табыу, һ. б. “Үлемһез полк” тураһында нимә беләһегез? Катнашканығыз бармы? Олатайзың портретын төшөрөп, уның тураһында хикәйә төзөү.

	<i>Рәүил Бикбаев. Хикәйә «Бөйөк Еңеү».</i> Кыска вакыт эсендә үтәлеүсә “Минен ауылым/ Минен калам” темаһына проект эш башкарыу.		Проект буйынса презентация эшләү һәм класс алдында сығыш яһау.
	Көнкуреш тураһындағы әкиәттәр: уларҙың геройы, вакиғалар урыны, төзөлөү һәм хикәйәләү үзенсәлектәре. Әкиәттә диалог. Тылсымлы әкиәттәр тураһында төшөмсә. Әкиәттең планын төзөү. <i>Башкорт халык әкиәте «Әминбәк» (өзөк)</i> <i>Рус халык әкиәте «Төлкө һәм торна»</i> <i>Заһир Мәхмүтов. Әкиәт «Дүрт</i>	1 1 1	Кыскарып укыу: бәләкәй күләмле өзөктәрҙе тулы һүҙҙәр менән укыу (укыу тизлеген баланың шәхси укыу темпына бәйлә, иң мөһиме – укығанды аңлау тора). Тауыш аша текстың мәғәнәһен биреү. Тексты аңлау: ике йәки бер нисә текстиң йөкмәткеһен сағыштырыу. Сағыштырыу һөҙөмтәһен бирелгән һорауҙарға яуап биреү аша төшөндөрөрөү. Шиғырҙарҙы яттан һөйләү. Коллектив эш: “Әкиәт төшөрәбез”. Укылған әкиәттәр араһынан һайлап алып, уның буйынса коллектив һүрәт төшөрөү. Азак – әкиәттең йөкмәткеһен һөйләү. Кластан тыш укыу: ата-әсәләр менән укыу өсөн китап һайлау.

	<i>мизгел»)</i>		Һүрәт буйынса әкиәттәге вакиғалар барышын тергезеү һәм уның йөкмәткеһен тулыһынса һөйләп биреү.
	Тәбиғәтте һүрәтләү саралары: сағыштырыу, йәнләндереү, эпитет кулланыу. Пейзаж лирикаһы уяткан хис- тойғолар. <i>Ғилемдар Рамазанов. Шигыр «Башкортостан – бай ил».</i> <i>Сөләймән Муллабаев. Шигыр «Йомарт йәй»</i>	1 1	Әсәр өстөндә эш: уны өлөштәргә бүлөп уқып сығыу, төп геройға баһалама биреү, әсәр йөкмәткеһе буйынса куйылған һораузарға яуапты өзөктәр табып дәлилләп, уқып биреү. Шигырҙарҙың темаһын билдәләү, автор тарафынан һүрәтләнгән хис-тойғоларҙы төшөнөү һәм аңлата белеү (шатланыу, кыуаныу, күңелһезләнеү, аптырау, кайғырыу һ. б.)
	Әсәрҙең төп идеяһы. Уның геройы (төшөнсәһе нығытыу), уға баһалама (портрет), эш-хәрәкәттәренә анализ. Главная мысль произведения. Герой произведения (закрепление понятия <i>главный герой</i>), его характеристика (<i>портрет</i>), оценка поступков.	1	Укыу диалогы: текст йөкмәткеһен проблемалар куйылған һораузар аша тикшереү, өйрәнелгән текстарҙа тарих һәм мәҙәниәт менән бәйлә бирелгән мәғлүмәттең асылына төшөнөү. Кластан тыш укыу: укытыусы һәм дәрәслектә тәкдим ителгән исемлек буйынса китап һайлау. Күмәк эшмәкәрлектә төрлө диалогтарҙы уйнап күрһәтеү. Актерҙарҙы, режиссерҙы, рәссам-декораторҙы билдәләү. Сиратлап ул ролдәрҙе теләк белдергән укыусыларҙан уйнатыу.

	<i>Фәрзәнә Ғөбәйзуллина. Хикәйә «Курайсы Йомабай Иҫәнбаев»</i> <i>Тәнзилә Дәүләтбирзина. Хикәйә «Мәктәп йылдары»</i>	1	Уйын: “Иҫәнә төшөрөп әйт:” тыңланған төрлө әсәрҙәрҙең жанрын билдәләү. Әүрәткестәрҙе сәхнәләштерәү. Класта әкиәттәргә (тылсымлы әкиәттәр, йәнлектәр, көнкүреш тураһында,) бағышланаған китаптарҙан күргәзмә эшләү. Бирелгән алгоритм буйынса (тышы, авторы, эстәлегә, һүрәттәре, төп геройы) бергәләп улар тураһында һөйләү. Төркөмдә эш: әкиәт-уйырма уйлап сығарыу (башы, вакиғалар үсәше, әкиәт геройҙары, әкиәттең азағы). Уйлап сығарылған әкиәтте китапсыҡ формаһында эшкәртеү, тышын, авторҙарын, эстәлеген язып, һүрәттәр өстәп. Интернет-ресурс: Видеоролик. Төнгөлөккә әкиәт «Эт нисек үзенә хужа тапкан?») –башкорт телендә. (https://www.youtube.com/watch?v=Re0Ko-iAu-M). Күмәк эш: «Эт үзенә нисек хужа тапты?» әкиәтен сәхнәләштерәү. Турнир: балалар төзөгән викторина, кроссворд, башваткыстарҙы сисеү буйынса ярыш.
--	--	---	--

	Халык йырзаны, уларзың үзенсәлегә. Төшөнсәләр: <i>йыр, кобайыр, көнкүреш әкиәте, тылсымлы әкиәт, йәнләндерәү, эпитет.</i> <i>Башкорт халык йыры «Түңәрәк күл»</i> <i>Кобайыр «Минең Уралым»</i> Укыу китабы, әзәби китап, белешмә биреүсә әсәр. Китап элементтары: эстәлегә, аннотацияһы, һүрәттәре. Белешмә материалдарзы куллана белеү (энциклопедия, аудио- и видеоязмалар, мультимедийлы материалдар).	1 1	Өңгәмә: Ниндәй йырзар яратаһығыз? Кемдәр башкарыуында? Өйзә башкорт йырзаны тыңлайһығызмы? Кунакта ата-әсәйзәр башкортса йырлайзармы? Видеороликтан кобайырзы, эпосты, озон көйлә йырзы, такмакты тыңлау. Уларзың айырмаһын билдәләргә тырышыу (укытыусы ярҙамында). Уйын? “Был китапты касан кулланабыз?” (һүзлек, буяу өсөн һүрәттәр бирелгән китап, дарыузар буйынса белешмә, әкиәт китабы, дәреслек).
	Башкорт халык ижады: һамактар, йомактар, мәкәлдәр, һанашмактар.	2	Мәкәлдәр менән эш: текстның йөкмәткеһенә тап килгән мәкәлдә табып укыу. Йомактар сисеү. Һамактарзы, һанашмактарзы ятлау.

Резерв, кабатлау – 2 с.

4 класс – 34 сәғәт.

Курстың бүлеге, темаһы	Программа йөкмәткеһе	Сәғәттәр һаны	Укытыу формалары һәм методтары Укыусылар эшмәкәрлегенә характеристика
Укыу өсөн тәкдим ителгән әсәрҙәр. 1 бүлек. Мине уратып алған донъя. 11 с.)	Кыскырып укығанда тасуирлау сараларын куллана белеү: тауыш менән идара итә белеү, темп, ритм, логик басым. Әсәр исеменен уның йөкмәтке асыуҙа уйнаған роле (нығытыу). <i>Зәйнәп Бейешева. Шиғыр «Хәйерле көн!»</i> <i>Нәжиә Игезйәнова. Хикәйә «Укыу – ул хезмәт!»</i>	1 1 1	Тексты тыңлау: укытыусы укыған әзәби әсәрҙе тыңлап, уның мәғәнәһенә төшөнөү. Һорауҙарға яуаптар бирергә өйрәнеү. Кыскырып укыу: әсәрҙән бәләкәй генә өзөктәрҙе ижекләп укыуҙан тулы һөйләмдәр менән укыуға күсеү (укыу темпы балаға хас тизлектә, тексты аңларлыҡ кимәлдә); Шиғырҙан бәләкәй генә өзөктәрҙе тасуири укыу (төркөмдә эшләү). Эстән укыу: әсәр өзөктәрен укыу, йөкмәткеһе буйынса һорауҙарға яуап биреү; укылған әсәрҙә тарих

	<i>Валентина Осеева. Хикәйә «Тылсымлы һүзәр» (А. Йәгәфәрова тәржемәһе)</i>		һәм мәзәниәт менән бәйлә мәғлүмәттә укыу һәм тикшерерү.
	Прозаик һәм поэтик телмәр: әсәрҙең темаһы, сюжеты, төп геройы, алдан уйланылған идея, портрет, пейзаж, ритм, рифма.		Текста таныш булмаған һүзәрҙең һәм фразаларҙың мәғәнәһенә төшөнөү (контекст, йәки һүзҙең составы аша, йәки өстәлмә белешмә сығанактар кулланып).
	<i>Рәми Ғарипов. Шигыр «Тыуған тел – һинең донъяң»</i>	1	Әсәр геройҙарына характеристика: уларҙың хәл-торошона, эш-хәрәкәттәренә текстағы мәғлүмәткә таянып, үз фекерен иҫбатлап, баһа бирерү.
	<i>Зәйнәп Бейешева. Хикәйә «Талҡаҫ күле» (өзөк)</i> <i>Муса Ғәли. Һанаһмаҡ «Сәғәт нимә ти?»</i>	2 1	Күзәтеү: иллюстрацияларҙы карап, уларға тап килгән текстағы өзөктө табып укыу. Укыу диалогы: текст буйынса төрлө проблемалы һорауҙар аша уның йөкмәткеһен асыҡлау. Дидактик уйын: “Кем булып эшләйем?”. Укытыусы

	Әсәрзәрзә тәбиғәт күренештәре: Гөлфиә Юнысова, Рәшит Ниғмәти, Мәжит Ғафури, Факиһа Туғызбаева һ.б. әсәрзәрәндә тәбиғәт һүрәтләнеүе. Лирик әсәрзәр авторзың хистойғоларын асып биреү сараһы. <i>Мәжит Ғафури. Хикәйә «Аҡ күл» (өзөк).</i> <i>Факиһа Туғызбаева. Хикәйә «Тәмле һүззәр».</i> <i>«Шихандар – тәбиғәт комарткылары» («Башкорт энциклопедия»һынан фәнни-популяр текст)</i>	1 1 2	һөнәрзәркейемендә һүрәтләнгән кешеләр рәсемдәрән күрһәтә һәм абабалрға “Һин кем булып әшләйһең?” һорауын бирә. Бала: “Мин укытыусы (врач, һатыусы һ.б.) булып әшләйем”, - тип яуаплай. Дидактик уйын: “Һүззең күсмә мәғәнәһең тап!” – укытыусы һәр бер балаға һүзбәйләнештәр язылған карточка таратып бирә, һүзбәйләнеште уның күсмә мәғәнәһе менән алмаштырып әйтеү кәрәк. Мәсәлән: алтын балдак – алтын йөрәк. Уйын-ярыш: “Кем һанашмакты тизерәк әйтер?”. Бвлалар тактаға сығып, һанашмакты, тизәйткесте, телтөзәткесте ниндәй ваҡыт әсендә әйтеп күрһәтеүгә ярышалар.
2 бүлек. Мин һәм минең ғаиләм (7 с.).	Әсәрзең геройы: уның йәшәгән ере, ваҡыты, тышкы киәфәте һәм холок сифаттары. Әхлаки төшөнсәләрзе аңлау: дуҫ, дуҫлыҡ, кайғыртыу, хезмәт, ярзам.		Тексты тыңлау: укытыусы укыған әзәби әсәрзе тыңлап, уның мәғәнәһенә төшөнөү. Һораузарға яуаптар бирергә өйрәнөү. Шиғырзан бәләкәй генә өзөктәрзе тасуири укыу (төркөмдә әшләү).

	Туған ил тураһындағы әсәрҙә һүрәттәрҙең роле. <i>Рәшит Нигмәти. Поэма «Нимә ул Ватан?» (өзөк)</i> <i>Ризаитдин Фахретдин. Хикәйә «Тәрбиәлә бала»</i> <i>Альбина Рамазанова. Хикәйә «Ялкаулык кешене боза»</i> Әсәрҙең сюжетында тарихи вакиғаларҙың сағылышы. Сюжеттағы вакиғалар, геройҙарҙың уларға карата мөнәсәбәте. Һуғыш осорондағы әхлаки сифаттарҙы һүрәтләү. Сағыштырыуҙарҙың һәм метафора кулланышының милли үзенсәлектәре. <i>Башкорт халыҡ әкиәте «Олатайым васыяттары»</i>	1 1 1 1 2	Уйын: “Кем тураһында әсәрҙә һүз бара?” Уҡытыусы әсәрҙән өзөктәр уҡый, балалар геройҙы танып, әйтергә тейештәр. Геройҙың кәйеф торошон билдәләү. Әстән уҡыу: бәләкәй күләмле өзөктәрҙе уҡыу, йөкмәткегә буйынса һорауҙарға яуап биреү; әсәрҙә һүрәтләнгән тарихи-мәҙәни мәғлүмәттәр буйынса фекер алышыу. Әсәрҙең төп идеяларын билдәләргә өйрәнеү. Үз фекерен әйтеп, уны тексттан тейешле өзөктө уҡып, иҫбатлай белеү. Һүз байлығын үстөрөү өстөндә әүзем эшләү: һүзҙең мәғәнәһен уҡылған текст буйынса тойомлау, дәрәжәлә бирелгән һүзлек ярҙамында уны тикшерә белеү. Текстың йөкмәткегә буйынса проблемалы һорауҙар
--	--	--	--

	<i>Башкортостандың халык рәссамы Әхмәт Лотфуллиндың «Өс катын», «Әсәйем портреты» һүрәттәре (танышып, һүрәтләү өсөн).</i> Көлкөлө әсәрзәр. Сюжеттың юморға нигезләнеүе. Көлкөлө әсәрзәң геройы. Әсәрзә уны һүрәтләү саралары: арттырыу, шаяртыу. <i>Марсель Сәлимов. Көлкөлө хикәйә «Алдашыу – насар гәзәт»</i>	1	куйып, диалогтар короға өйрәнеү. Кластан тыш укыу: өйзә укыу өсөн укытыусы тәкдим иткән исемлек буйынса китап һайлау. Укылған әсәрзәң йөкмәткеһен күмәкләп дауам итеү. Төркөмдә эш: тексттың йөкмәткеһен тулыһынса, әзмә-әзлекле һөйләп биреү. Ижади эш: башы бирелгән әкиәттә күмәкләп уйлап дауам итеү (өс һөйләмдән дә кәм булмаһын).
--	--	---	---

3 бүлек. Тыуған ерем – Башкортостан (15 сәғ.)	Төшөнсэләр: көләмәс, эпос, әсәрзең төзөлөшө (композицияһы): башы, вакиғаларзың куйырыуы, иң кызған мәле, сиселеше; эпизод; метафора. Кобайырза һәм эпоста һөйләү телмәре, иҫкергән һүззәр, бөгөнгө һөйләштә уларзы алмаштырыусы яңы һүззәр. Фольклор әсәрзәрендә иллюстрация. <i>«Урал батыр» эпосы (өзөк)</i> <i>«Уралда» кобайыры (өзөк)</i>	1 1	Халык һәм авторзар язған әкиәттәрзе төркөмләү. Ни өсөн улар шул тәртиптә төркөмләнде – аңлатырға. Уларзың йөкмәткеһен тышына, һүрәттәрәнә, әстәлегенә карап, һөйләй белеү. Парлап эшләү: укылған әсәрзең йөкмәткеһе буйынса бер-береһенә һораузар биреү, яуап кайтарыу. Бирелгән алгоритм буйынса әсәрзең геройына бағышланған хикәйә төзөү. Әсәр өстөндә эш: уны өлөштәргә бүлөп укып сығыу, төп геройға баһалама биреү, әсәр йөкмәткеһе буйынса куйылған һораузарға яуапты өзөктәр табып дәлилләп, укып
--	---	-------------------	--

	Халык һәм автор йырларының айырмаһы. Йырларҙың темаһы. Йырлар тыуҙырған хис-тойғолар. Кобайыр һәм эпос – халықтың мөһим тарихи вакиға, унда күрһәтелгән батырлык, кыйыулыҡ тураһында көйләп һөйләүе. Уларҙың темаһы. <i>Луиза Ихсанова. «Башкортостан – йырҙар иле» (фәнни-популяр текст).</i> <i>Йыр «Шайморатов генерал» (Кадир Даян һүҙҙәре, Заһир Исмәғилов музыкаһы)</i>	1 1	биреү. Укылған әсәрҙе анализлау, геройҙарға баһалама биреү, рухи һәм әхлаки яктан әсәр йөкмәتكсә сағылдырған проблемаларҙы табып, аңлата белеү. “Касан?”, “Кайза?”, “Нисек?”, “Ни өсөн?” һүҙҙәрән кулланып, текст буйынса һөйләмдәр төзөгә өйрәнеүҙе камиллаштырыу. Текстағы вакиғалар тезелешен тергезеүҙе нығытыу. Тәбиғәткә бәйлә лирик әсәрҙәрҙе тыңлау, укыу һәм ятлау.
	Хикәйә – ысынбарлыктағы вакиға тураһында хәбәрләүҙән тора. Уның төзөлөшө: башы, эш-хәрәкәттәрҙең тезеләп китеүе, иң кыҙған мәле һәм сиселәүе. Эпизод – хикәйәнең бер өлөшө. Төрлө пландар короу.		Шиғырҙарҙың темаһын билдәләү, автор тарафынан һүрәтләнгән хис-тойғоларҙы төшөнөү һәм аңлата белеү (шатланыу, кыуаныу, күнелһезләнеү, аптырау, кайғырыу һ. б.) Әсәрҙең тексы менән эш: тыңлау аша әсәрҙең поэтик йәки

	Повесть – зур күләмле хикәйәләү әсәре. <i>«Башкортостан калалары» (фәнни-популяр текст)</i> <i>Рәис Әфләтунов. Хикәйә «Башкорт бейеүе»</i> <i>Василий Власов. «Башкорт балы» (фәнни-популяр текст)</i>	1 1 1	прозаик әсәр икәнлеген билдәләү; шиғырдың үзенсәлектәрен асыклау (ритм, рифма), мәсәлән, яз тураһындағы шиғырҙа “төрлөүектең йырлап сылдырауын”, боззоң “ауыр һулап, шығыр-шоғор йөзә башлауын” аңлаткан һүзбәйләнештәрҙе табыу, һ. б. Тыныш билдәләренә таянып, шиғри әсәрҙе тасуири итеп уҡыуҙы нығытыу. Парлы эш: төрлө һүзәрҙән һөйләмдр, уларҙан текст төзөүҙө камиллаштырыу. Группала эш: уҡылған текстарға бағышлап, һүрәттәр конкурсы үткәреү. Ни өсөн был сюжет алынды – аңлатыу. Кысҡырып уҡыу: әсәрҙән өзөктәрҙе тулы һөйләмдәр һәм интонация менән уҡыу (уҡыу темпы балаға хас тизлектә; әсәрҙе парлашып, бер-береһенә уҡып ишеттерерәү. Эстән уҡыу: төрлө жанр әсәрҙәрен уҡыу; тейешле мәғлүмәт табыу өсөн йәки һорауға яуап эзләү
--	--	----------------------------	--

		максатында тексты кабат-кабат укып сығыу. Тексты тыңлау: текстың өлөштөрөн айырыу һәм аңлау максатында уны кат-кат тыңлау (парлап эшләү). Диалогтарзы ролдәргә бүлөп укыу. Аңдашылмаған һүззе билдәләп, уның мәғәнәһенә төшөнөргә тырышыу (контекст буйынса бер-береһе менән кәңәшләшеп, укытыусынан һорап, һүзлектән эзләп). Шиғырзы тасуири укыу һәм яттан һөйләү. Әсәрҙә автор кулланған сағыштырыу сараларын табып укыу, мәғәнәһен аңлатыу.
	Башкорт рәссамдары (Александр Бурзянцев, Әхмәт Лотфуллин һ. б.) ижадында тәбиғәт күренештәре (пейзаж). Пейзаж һүрәтләү ысулдарын лирик әсәрҙәрҙә һәм һынлы сәнғәттә сағыштырыу. Һүрәтләү тексында эпитетар, сағыштырыу, йәнләндрерәү алымдары кулланыу, ә һүрәттәрҙә - буяу, композиция аша	Бүлектә өйрәнәү алдынан әңгәмә: “Нимә ул, тәбиғәт?” “Ул ниндәй яклауға, курсылауға мохтаж?” “Һинек йорт йәнлектәрәнән дуһың бармы?” Кыскырып укыу: бәләкәй күләмле өзөктәрҙә тулы

	һүрәтләндрерүзе аңлау. <i>Һүрәтләү максатында Александр Бурзянцевтың ижады менән танышыу. Пейзаждар: «Каризел», «Кыш, һау бул!»</i>	2	һүзәр менән укыу (укыу тизлеге баланың шәхси укыу темпына бәйле, иң мөһиме – укығанды аңлау тора). Тауыш аша тексттың мәғәнәһен бирерүзе нығытыу.
	Өйрәнелгән әсәрзәрзең жанр буйынса төрлөлөгө; фольклорзың кескәй һәм зур формалары; әзәби әсәр, хикәйә, кобайыр, шиғыр.	1	Тексты аңлау: ике йәки бер нисә тексттың йөкмәткәһен сағыштырыу. Сағыштырыу һөзөмтәһен бирелгән һораузарға яуап бирерү аша төшөндөрөрөрү. Шиғырзарзы яттан һөйләү.
	<i>«Асылыкүл – Башкортостан ынйыһы» (фәнни-популяр текст)</i>	1	Коллектив әш: “Әкиәт төшөрәбөз”. Укылған әкиәттәр араһынан һайлап алып, уның буйынса коллектив һүрәт төшөрөрү. Азак – әкиәттең йөкмәткәһен һөйләү.
	<i>Мостай Кәрим. «Кайын япрағы тураһында». Шиғыр (өзөк, 1 өлөшө).</i> <i>Башкорт халык әкиәте «Курай».</i>	1	Кластан тыш укыу: ата-әсәләр менән укыу өсөн китап һайлау. Һүрәт буйынса әкиәттәге вакиғалар барышын тергеерү

	<i>«Кымыз» («Башкорт энциклопедияһынан» фәнни-популяр текст)</i> Рәсәйҙә Кирилл һәм Мефодий тарафынан төзөлгән беренсе славян алифбаһы. Башкорт һәм татарҙарҙың тәүге язма китаптары: Кол Ғәли «Кыссаи Йософ». Башкорт балаларын уҡытыу өсөн В. В. Катаринскийҙың (1892 г.) тәүге әлифбаһы. Презентация эшләү өсөн әзерлек. “Минең яраткан геройым”, “Башкорттарҙың милли кейеме”, “Өләсәйем рецепттары”, “Башкортостандың тәбиғи һәйкәлдәре” темаларына төрлө видеороликтар, мультимедия материалдарҙы кулланып, проект эштәре башкарыу. Балаларҙың –3-аллы башкарган ижади эштәренә презентация корзороу.	һәм уның йөкмәткеһен тулығынса һөйләп биреү һәләтен үстөрөү. Диалог короу (бирелгән темаға, һүрәттәр ярҙамында). Бармак уйындарын уйнатыу (парлашып, төркөмдә, үз аллы). Мәкәлдәр менән эш: тексттың йөкмәткеһенә тап килгән мәкәлдә табып уҡыу, мәғәнәһен аңлатыу. Йомактар сисеү, йомактарҙы үз-аллы уйлап сығарыу. Һамактарҙы, һанашмактарҙы уйлап сығарыу һәм уларҙы ятлау. Башкорт теленең үзенсәлекле өндәрен дөрөс әйтеүгә артикуляция күнекмәләре үткәреү, парлашып бер-береңә әйтеп күрһөтөү. Дәрәжәлә бирелгән тексттарҙан окшағанын һайлап,
--	---	---

	Ижади эштәр портфолиоһы төзөү. Белешмә материалдар (энциклопедия, аудио- и видеоязмалар, мультимедия материалдарын) куллана белеү һәм өйрәнеү.		уны тасуири итеп яттан һөйләү. Һүз байлығын үстөрөү: текста таныш булмаған һүзәрзең һәм фразаларзың мәғәнәһенә төшөнөү: контекст, йәки һүззең составы аша, йәки өстәлмә белешмә сығанактар, һүзлектәр кулланыу аша. Әзәби әсәргә характеристика: әсәрзең композицияһын һәм төп идеяһын билдәләү.
	Башкорт халыҡ ижады: һамактар, йомактар, мәкәлдәр, һанаһмактар.	2	Әсәр геройзариһа характеристика: уларзың хәл-тороһона, эһ-хәрәкәттәренә текстағы мәғлүмәткә таянып, үз фекерен иһбатлап, баһа биреү. “Аманат” журналынан һәм “Йәһлек” гәзитенән окһаған тексты һайлап, уның темаһын, төп мәғәнәһен билдәләргә. Класта һөйләү өсөн планын төзөү. Әзәби әсәр фәнни-популяр текстан һимәһе менән айырыла? Дәрәсләктән уларға текст өлгөләре биреү (өйрәнелгән текстар ярҙамында).

			Ижади эш: интернет селтәренән дәрәсләктә бирелгән темалар буйынса өҗтәлмә мәғлүмәт туплап, проект эш башкарыу. Укылған әсәрзәр йөкмәткәһе буйынса викториналар, кроссвордтар, башваткыстар төзөү. Әсәрзәң йөкмәткәһенә кағылышы булған мәкәлдәрзәң мәғәнәһен аңлатыу. Күмәк эшмәкәрләктә төрлө диалогтарзы уйнап күрһәтәү. Актерзарзы, режиссерзы, рәссам-декораторзы билдәләү. Сиратлап ул ролдәрзә теләк белдергән укыусыларзан уйнатыу. Уйын: “Исәң төшөрөп әйт:” тыңланған төрлө әсәрзәрзәң жанрын билдәләү. Әүрәткестәрзә сәхнәләштерәү.
--	--	--	---

			Әңгәмә: “Ниндәй коштар беззә кышлай? Улар нимә менән тукланалар? Уларға кышын ниндәй ярзам күрһәтеп була?” Уйын: “Кем күберәк беззә кышлаусы коштар исемен язып сығыр?” Уларзың берәүһенең рәсемен төшөр! Коллектив эш: төшөргән һүрәттәрҙән тактала коллаж эшләгез. Улрзың кайһыныһы һезгә окшай? Уның тураһында бәләкәй генә хикәйә төзө. Класта әкиәттәргә (тылсымлы әкиәттәр, йәнлектәр, көнкүреш тураһында,) бағышланаған китаптарҙан күргәзмә эшләү. Бирелгән алгоритм буйынса (тышы, авторы, эстәлегә, һүрәттәре, төп геройы) бергәләп улар тураһында һөйләү. Төркөмдә эш: әкиәт-уйырма уйлап сығарыу (башы, вакиғалар үсеше, әкиәт геройҙары, әкиәттең азағы). Уйлап сығарылған әкиәтте китапсыҡ формаһында эшкәртеү, тышын, авторҙарын, эстәлеген язып, һүрәттәр өстәп.
--	--	--	--

			Интернет-ресурс: Видеоролик. Төнгөлөккә әкиәт «Эт нисек үзенә хужа тапкан?») –башкорт телендә. (https://www.youtube.com/watch?v=Re0Ko-iAu-M). Күмәк эш: «Эт үзенә нисек хужа тапты?» әкиәтен сәхнәләштерегү. Турнир: балалар төзөгән викторина, кроссворд, башваткыстарзы сисеү буйынса ярыш.
Резерв, кабатлау – 2 с.			

Календарь тематик план, 2 класс Нафикова, 34 с.

№	Тема	Сәғәт һаны	Үткәреү вакыты
1.	Китап - белем, мәғлүмәт алыу сығанағы. Лирик әсәрзә һүз. Ф. Туғызбаева. «Мин - укыусы» шиғыры.	1	
2.	Әсәр. Шиғри әсәрзең исеме. Шиғри әсәрзең (рифма, ритм) үзенсәлектәре. Шиғри әсәрзә һәм хикәйәләүзә һүззәр. «Бәхес» С.Маршак. <i>Фақиһа Туғызбаева. Шиғыр «Азна көндәре» Сафуан Әлибаев. Тизәйткес «Беззең мәктәптә һәйбәт»</i>	1	
3.	Көлкөлө, шаяртыу шиғырзарында һүз. Сағыштырыу авторзың образ тыузырыусы алымы. Халык ижады. «Ак тирәк, күк тирәк» халык уйыны.	1	
4.	Фольклорзың бәләкәй жанрзары: бишек йырзары, такмактар, халык уйындары.Һанашмактар.	1	26 бит. Һанашмакты ятларға
5.	Әкиәт, уның сюжет һызаттары. Әкиәт уйы. Башкорт халык әкиәте «Төлкө менән әтәс».	1	
6.	Темаһы һәм әкиәт геройзары. Геройға характеристика: тышкы күренеше, телмәре, башка геройзарға карата менән мөнәсәбәте. Авторзың геройға булған карашы. <i>Салауат Рәхмәтуллин. Шиғыр «Ауырыным» Дағстандың «Батыр малай» әкиәте (А. Йәғәфәрова тәржемәһе).</i>	1	
7.	Текстың мәғәнәле өлөштәре. М. Пришвин. «Ак муйынсақ» хикәйәһе (тәржемәсәһе билдәһез).	1	
8.	Һәр бүлектәң башы, төп өлөшө, азағы, үзенсәлектәре. С. Михалков. «Һөзөшөм килә» хикәйәһе (Ш. Биккол тәржемәһе).	1	
9.	«Төлкө менән кәзә тәкәһе» рус халык әкиәте (А. Йәғәфәрова тәржемәһе).	1	
10.	Шиғри әсәрзең (рифма, ритм) үзенсәлектәрен кабатлау. <i>Миңлегөл Хисмәтуллина. Шиғыр “Минең ғаиләм”</i>	1	
11.	Ғаиләләге туғанлык хистәрен кабул итеү. <i>РәсимәУраксина. Йыр «Был – мин»</i>	1	
12.	Ғаиләләге туғанлык хистәрен аңлау: кешеләрзең бер-береһенә булған яратыу, хөрмәтләү хистәре. <i>Кәтибә Кинйәбулатова. Шиғыр «Бәләш бешерзем»</i>	1	
13.	Кешеләрзең бер-береһенә булған хистәре. <i>Гузәл Ситдыкова. Йомак «Өйзә нисә әсәй?»</i>	1	
14.	<i>Айһылыу Йәғәфәрова. Тизәйткес «Мин уяндым!»</i> Герой портреты.	1	
15.	<i>Рәуил Нигмәтуллин. Һанашмак «Әгәр тырышһаң»</i>	1	

16.	Әсәр геройзары. <i>Хәсән Шабанов. Тизәйткес «Китан».</i>	1	
17.	Әсәр геройзарының хәл-кыланыштарында әхлаки сифаттар сағылышы (тәбиғәткә, кешеләргә, әйберзәргә карата) <i>Муса Ғәли. Шигыр «Матур һүз»</i>	1	
18.	Тыуған илгә, тәбиғәткә бағышланған әсәрзәрзә рухи-әхлаки идеялар сағылышы. <i>Фәүзиә Рәхимғолова. Шигыр «Өфө буйлап экскурсия»</i>	1	
19.	Әсәрзәң төзөлөшө: башы, азағы, вакиғалар ағышы. <i>Николай Сладков. Рассказ «Тылсымлы кәштә», А. Йәгәфәрова тәржемәһе.</i>	1	
20.	Беззәң дуһтар – йәнлектәр тураһындағы әсәрзәр. Уларға карата мәрхәмәтле, кайғыртыусан булыу кәрәклегә тураһындағы төшөнсәләрзә үзләштерәү.	1	
21.	Геройға характеристика: тышкы күренешә, телмәрә, башка геройзәрға карата менән мөнәсәбәтә. Авторзың геройға булған карашы. <i>Абдулхак Игебаев. Шигыр «Актүш»</i>	1	
22.	Шигри әсәрзәң үзенсәләгә, уны прозаик әсәр менән сағыштырыу: рифма, ритм (практик яктан таныштырыу) <i>Кадир Даян. Йыр «Шыршы матур»</i>	1	
23.	Шигри әсәрзәң үзенсәлегә . <i>Файык Мөхәмәтйәнов. Йомак «Кышкы һыуык»</i>	1	
24.	Поэтик әсәр тыузырған кәйеф торошо. <i>Тамара Искәндәрәва. Йыр «Кар яуа»</i>	1	
25.	Тәбиғәт тураһындағы укылған поэтик әсәрзә аңлы рәүештә кабул итеү һәм үз-аллы укыу. <i>Рәми Ғарипов. Шигыр «Сыйырсык»</i>	1	
26.	Поэтик әсәрзәр. <i>Мостай Кәрим. Шигыр «Осон кил инде!»</i>	1	
27.	Прозаик һәм поэтик әсәр; төзөлөшө, сюжеты, темаһы, әсәрзәң геройы. <i>Ногоман Мусин. Хикәйә «Урманда» (новестән өзәк)</i>	1	
28.	Әкиәттәр төрө (йәнлектәр тураһында, көнкүреш менән бәйлә, тылсымлы әкиәттәр).	1	
29.	Әкиәттәрзәң формаһы: шигри һәм проза формаһында.	1	
30.	Тылсымлы әкиәттәң композицияһы.	1	
31.	Әкиәттә кулланылған образлы алымдар (арттырыу, кабатлау, сағыштырыу). Әкиәт сюжеттарының иллюстрациялә һүрәтләнеүе. Башкорт халык әкиәтә <i>«Эт үзенә нисек хужа тапты?»</i>	1	
32.	Башкорт халык ижады: һамактар, йомактар, мәкәлдәр, һанашмактар.	1	
33.	Фольклорзың төрлө жанрзарын айыра белеү (йомактар, мәкәлдәр, һанашмактар, әүрәткестәр, әкиәттәр, шигырзәр).	1	

	Кроссвордтар, ребустар, башваткыстар төзөү.		
34.	Белешмә материалдарзы (энциклопедия, аудио- и видеоязмалар, мультимедийный материалдарзы) тексты аңлар һәм өстәлмә мәғлүмәт табыр өсөн куллана белеү.	1	

Кушымта

Укытыу-методик һәм мәғлүмәт-ресурс яктан тәмин итеү

Уөытыу-методик кулланмалар

1. Аллабердина М. Р. Методические указания к учебнику «Әзәби укыу» («Литературное чтение») 3 для классаобщеобразовательных организаций с родным (башкирским) языком обучения. Учебник – Уфа: Издательство ГУП РБ БИ «Китап» имени Зайнаб Биитшевой, 2017. – 155 с.

2. Иксанова Р. М., Казыханова З. И. Методические указания к учебнику «Әзәби укыу» («Литературное чтение») для 1 класса общеобразовательных организаций с родным (башкирским) языком обучения. Учебник – Уфа: Издательство ГУП РБ БИ «Китап» имени Зайнаб Биитшевой, 2017. – 137 с.

3. Казыханова З. И. Методические указания к учебнику «Әзәби укыу» («Литературное чтение») для 2 класса общеобразовательных организаций с родным (башкирским) языком обучения. Учебник – Уфа: Издательство ГУП РБ БИ «Китап» имени Зайнаб Биитшевой, 2017. – 186 с.

4. Мавлиярова А. Т. Зайниева Р. А. Методические указания к учебнику «Әзәби укыу» («Литературное чтение») для 3 класса общеобразовательных организаций с родным (башкирским) языком обучения. Методические указания к учебнику «Әзәби укыу»

(«Литературное чтение») для 3 класса общеобразовательных организаций с родным (башкирским) языком обучения– Уфа: Издательство ГУП РБ Би «Китап» имени Зайнаб Биишевой, 2017. – 186 с.

Өйрәтеү материалдары

1. Башкорт халык ижады. Беренсе китап. Йырзар. – Өфө: Башкортостан китап нәшриәте, 2008. – 318 б.
2. Башкорт халык ижады. 8-се том. Эпос: иртәктәр һәм эпик кобайырзар. – Өфө: Китап, 2006. – 492 б.
3. Башкорт халык ижады. 11-се том. Новеллистик әкиәттәр. – Өфө: Китап, 2008. – 568 б.
4. Ураксин З. Г. Фразеологический словарь башкирского языка. – Обновлённый, 2-ой выпуск. – Уфа: Китап, 2006. – 344 с.
5. Русско-башкирский словарь. В 2-х т. / под ред. З. Г. Ураксина. – Уфа: Башкирская энциклопедия, 2005. – Т. I – 808 с.; Т. II – 680 с.
6. Галяутдинов И. Г Башкирские народные детские игры. – Уфа: Китап, 2002. – 248 с.
7. Башкирское народное творчество: Фольклор обычаев. Т.1. / Составитель. А. М. Сулейманов. – Уфа: Китап, 1995. – 560 с.
8. Хөсәйенов Ғ. Б. Башкорт әзәбиәтенен поэтикаһы. Беренсе китеп. Теоретик поэтика / Ғ. Б. Хөсәйенов – Өфө: Ғилем, 2006. – 403 б.
9. Хөсәйенов Ғ. Б. Әзәбиәт ғилеме һүзлегә. – Өфө: Китап, 2006. – 248 б.
10. Хадыева Р. Н. Этнолингвистический словарь башкирского языка. – Уфа, 2002. – 176 с.
11. Әхмәтйәнов К. Ә. Әзәбиәт теорияһы. – Үзгәрешле 3-сө басма. – Өфө: Китап, 2003. – 392 б.

Мәғлүмәт ресурстары

12. Башкирское издательство «Китап» им. З. Биишевой // URL: <http://www.kitap-ufa.ru/information/elektronnye-uchebnye-posobiya.php> (дата обращения: 3.07.2022).
13. Башкортса википедия. Ирекле энциклопедия // URL: https://ba.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%B0%D1%88_%D0%B1%D0%B8%D1%82 (дата обращения: 3.11.2021).
14. Башкорт теле // URL: <http://tel.bashqort.com> (дата обращения: 3.11.2021).
15. Отдел башкирской литературы и краеведения // URL: <http://www.bashnl.ru/en/o-biblioteke/struktura-biblioteki/otdel-bashkirskoy-literatury/> (дата обращения: 03.07.2022).
16. Сайт изучения башкирского языка // URL: <http://tel.bashqort.com> (дата обращения: 03.07.2022).
17. Сайт национальной библиотеки им. Валиди // URL: <http://www.bashnl.ru> (дата обращения: 03.07.2022).
18. Электронные учебники // URL: <http://in-yaz-book.ru/bashkir.shtml> (дата обращения: 03.07.2022).

